

# MACIKŲ LAGERIŲ „ATMINTIES GRUPĖS“ IR JOMS BŪDINGŲ NARATYVŲ VAIDMUO MACIKŲ LAGERIŲ ATMINIMO DISKURSUOSE LIETUVOJE IR UŽSIENYJE

**Dr. Justas Stončius**

Klaipėdos universiteto  
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto  
Mokslo darbuotojas  
El. paštas: justston@gmail.com

## **Įvadas**

Macikų lageriai – nacistinės Vokietijos karo belaisvių ir Sovietų Sąjungos GULAG'o lagerio objektų kompleksas. Šioje vietoje veikė dviejų totalitarinių sistemų (sovietinės ir nacistinės) žmonių kalinimo struktūros. Dėl Macikuose kalėjusių tautinių grupių įvairovės šis kompleksas tapo unikaliu istoriniu objektu, reikšmingu tarptautinėje erdvėje.

Po 1939 m. kovo 22 d. aneksijos, Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie nacistinės Vokietijos. Pirmosios Lietuvos Respublikos karinis dalinys atsitraukė iš Macikuose įrengtos kareivinių teritorijos. Neilgai trukus 1941 m. Macikuose įkurta karo belaisvių stovykla, kuri veikė iki pat 1944 m. Joje buvo kalinami Belgijos, Didžiosios Britanijos, JAV, Kanados, Lenkijos, Prancūzijos, Sovietų Sąjungos karo belaisviai. Stovykla dėl įvairių žinybinių, organizacinių pertvarkymų ne kartą keitė savo pavadinimą. Iš pradžių vadinosi „Stalag 331“, vėliau „Stalag 1 C Heydekrug“, o po 1943 m. reorganizacijos – Stalag Luft 6. Nuo tada karo belaisvių stovykla tapo specializuota, nes buvo skirta įkalinti tik sąjungininkų karinėse oro pajėgose tarnavusius kariškius.

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje karo belaisvių stovyklą pateko į Sovietų Sąjungos GULAG'o sistemos dispoziciją. Macikuose, buvusioje Stalag Luft 6 teritorijoje, buvo įkurti trys savarankiški, bet dviem skirtingoms SSRS NKVD žinyboms priklausę lageriai: 1. LSSR NKVD Pataisos darbų kolonijų skyriaus 3-oji pataisos darbų kolonija, priklaususi SSRS NKVD GULAG'o sistemai; 2. LSSR NKVD 184 karo belaisvių lageris, priklausęs SSRS NKVD karo belaisvių ir internuotųjų reikalų vyriausiajai valdybai (GUPVI); 3. LSSR NKVD 2652 specialioji karo belaisvių ligoninė, priklaususi SSRS NKVD GUPVI<sup>1</sup>. 1944–1955 m. sovietai čia laikė politinius ir kriminalinius kalinius (lietuvius, rusus, lenkus,

---

<sup>1</sup> TININIS, Vytautas. Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisvių Macikų lageris 1945–1948 m. In *Macikų mirties namai: Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939–1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015, p. 62.

baltarusius ir kitų tautybių asmenis)<sup>2</sup>, taip pat karo belaisvius (vokiečius, rumunus, vengrus, austrus, čekus, olandus, danus, lenkus, portugalus, graikus, jugoslavus)<sup>3</sup>.

Tautinių grupių įvairovė tarp lageryje kalintų asmenų lėmė skirtingų atminties grupių susiformavimą. Istoriografijoje analizuota Macikų lagerio istorijos raida<sup>4</sup>, tačiau problema ta, kad joje nėra teiktas dėmesys karo belaisvių atsiminimų tyrimams, įkalintų asmenų kasdieninį gyvenimą atspindintiems egodokumentams. Karo belaisvių stovyklos ir GULAG'o lagerių suformuotose kasdienybės ribose visapusiška materialinių ir socialinių žmogaus kasdienybės formų, mąstymo ir elgesio analizė yra vienas iš galimų būdų pažinti kalėjusių asmenų kasdienybę, tarpusavio santykius ir apskritai – mikroklimatą, vyravusį Macikuose veikusių žmonių kalinimo sistemose. Todėl atskleidžiant Macikų lagerių atminties grupių naratyvus, tradicinius šaltinius – oficialius (archyvinius) dokumentus – svarbu papildyti buitinio gyvenimo detalėmis, sakytine istorija, memuarais, dienoraščiais ir laiškais. Tačiau analizuojant Macikuose kalėjusių asmenų atsiminimus kyla esminė problema, ar tai priklauso meninei kūrybai, vadinamajai *fiction*, ar dokumentinei – *nonfiction* – literatūrai. Nėra aišku, pavyzdžiui, koks yra fakto ir išmonės santykis tokio pobūdžio tekstuose? Kiek prisiminimų literatūra yra vertinga istoriniam tyrimui? Svarbu pažymėti, kad tokio teksto reikšmė iš esmės priklauso nuo paties skaitytojo pasirengimo vertinti, ar atsiminimai bus priimti kaip pasakojimas apie praeitį, ar tik kaip subjektyvių patirčių atspindys. Todėl nekritiškai remtis vien pateikėjų informacija būtų pernelyg rizikinga. Jų pasakojimai gali įgauti „savo gyvenimą“ ir vis labiau atitrūkti nuo tikrovės, o susikūrusi tam tikro pasakojimo tradicija jau veikia kitas įvykių ir faktų interpretacijas. Macikų lagerio belaisvių atminties tyrimų aktualumas Lietuvoje pradėtas suvokti, o atminties grupių naratyvų įvertinimas, padėtų atskleisti karo ir pokario metų istorijos realijas, reiškinių ir faktų įvairovę, belaisvių vertybines pozicijas karo lauko sąlygomis.

## 1. Macikų lageris nacistinės Vokietijos karo belaisvių atsiminimuose

Nacistinės Vokietijos vadovaujamame Macikų lageryje kalėjo įvairių tautybių belaisvių. Jų kontingentas priklausė nuo Antrojo pasaulinio karo eigos. Tačiau problema, tad dėl atsiminimų stokos nėra galimybės kompleksiskai (remiantis visų kalėjusių atminties grupių atsiminimais) iširti Macikų belaisvių stovyklos raidą.

---

<sup>2</sup> BURAUŠKAITĖ, Teresė Birutė; JANKAUSKIENĖ, Edita. GULAG'o skyrius Macikuose 1945–1955 m. In *Macikų mirties namai: Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939–1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015, p. 117.

<sup>3</sup> TININIS, Vytautas. Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisvių Macikų lageris 1945–1948 m. In *Macikų mirties namai: Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939–1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015, p. 65.

<sup>4</sup> *Macikų mirties namai: Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939–1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015.

Iš pradžių 1939 m. rudenį, iki Macikų lagerio įsteigimo, Šilutės apylinkėse buvo apgyvendinti lenkai, pirmieji kariai, kuriuos į nelaisvę paėmė nacistinė Vokietija. Jie buvo įkurdinti Pagrynių, Kalveliškių, Piktaičių, Šilvių, Pašyšių, Meišlaukių, Traksėdžių kaimuose<sup>5</sup>. Deja, nėra aptikta lenkų belaisvių atsiminimų.

Vokietijai okupavus Prancūziją, Belgiją ir kitas Vakarų Europos šalis, 1940 m. vasarą į Rytprūsius buvo atgabenama vis daugiau karo belaisvių. Paimti į nelaisvę prancūzų ir belgų kariai buvo išnaudojami žemės ūkio, melioracijos ir drenavimo darbuose. Belgai 1940 m. liepos mėn. dirbo kelio tiesimo darbus Šilutės apskrityje, Pagrynių kaime. Išlikusiame algalapyje už 1940 m. liepos 6–23 d. laikotarpį išvardinta 50 belgų karo belaisvių<sup>6</sup>. Istorikas Arūnas Bubnys daro prielaidą, kad belgų belaisviai pakeitė lenkų karo belaisvius, nes pastarieji finansiniuose apskrities dokumentuose nebebuvo minimi<sup>7</sup>. Lenkijos istorikas Zygmunt Lietz rašo, kad Šilutės apskrityje įvairius darbus dirbo 450 belgų karo belaisvių<sup>8</sup>. Tačiau prancūzų ir belgų karo belaisvių atsiminimų nerasta.

Tiksli Šilutės (Macikų) lagerio įkūrimo data nėra žinoma, tačiau pagal vokiečių kariškių, tarnavusių Macikų lageryje, pokarinius parodymus Vokietijos Federacinės Respublikos teisėsaugos organams, galima tvirtinti, kad karo belaisvių stovykla Macikuose buvo įsteigta prasidėjus Vokietijos–SSRS karui – 1941 m. birželio pabaigoje-liepos pradžioje<sup>9</sup>. Nacistinės Vokietijos teritorijoje daugėjant sąjungininkų karo aviacijos belaisvių skaičiui, 1943 m. liepos mėn. stovykla Macikuose buvo reorganizuota ir pervadinta į Stalag Luft 6. Ji buvo skirta tik britų, amerikiečių, kanadiečių, australų, Naujosios Zelandijos ir kitų sąjungininkų karinių oro pajėgų kariams. Nacistinėje Vokietijoje buvo įrengtos iš viso šešios Luft tipo stovyklos, kuriose buvo laikomasi Ženevos konvencijos reikalavimų, o Stalag Luft 6 buvo toliausiai į Šiaurę nutolusi.

Apie sąjungininkų patirtis nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklose egzistuoja nemažai atsiminimų, kurių dalis priklauso kariškiams, kalėjusiems Stalag Luft 6. Šių atsiminimų analizės aktualumą atspindi egzistuojantis populiarus mitas pagal kurį sąjungininkų belaisviai nuolatos bandydavo pabėgti. Būtent pabėgimų tema tyrimuose tapo dominuojanti, o tuo tarpu kiti stovyklų gyvenimo aspektai, tokie kaip stovyklų valdymas, kasdienybė, laisvalaikis, buvo menkai analizuojami ir viešinami. Tačiau naratyvas apie nuolatinis sąjungininkų karių bandymus pergudrauti nacius ir ištrūkti į laisvę menkai atspindėjo realybę. 1939–1945 m. yra dokumentuota apie trisdešimt pabėgimų

---

5

<sup>6</sup> 1940 m. liepos mėn. belgų karo belaisvių algalapis, LCVA, f. 1577, ap. 4, b. 79, l. 195–197.

<sup>7</sup> BUBNYS, Arūnas. Mokslinis pranešimas „Karo belaisvių stovyklos Macikuose 1941–1948 m.“ Tarptautinė konferencija „Antrojo pasaulinio karo belaisviai nacių ir sovietų lageriuose 1939–1948 m.“ 2015 m. gegužės 14–15 d. Prieitis per internetą: <[https://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p12\\_arunas\\_bubnys\\_LT.pdf](https://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p12_arunas_bubnys_LT.pdf)>.

<sup>8</sup>  
<sup>9</sup> BUBNYS, Arūnas. Mokslinis pranešimas „Karo belaisvių stovyklos Macikuose 1941–1948 m.“ Tarptautinė konferencija „Antrojo pasaulinio karo belaisviai nacių ir sovietų lageriuose 1939–1948 m.“ 2015 m. gegužės 14–15 d. Prieitis per internetą: <[https://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p12\\_arunas\\_bubnys\\_LT.pdf](https://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p12_arunas_bubnys_LT.pdf)>.

iš nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklų. Šį mitą sustiprino knygos<sup>10</sup>, populiarūs vaidybiniai ir dokumentiniai kino filmai, tokie kaip „The Colditz Story“ (1955 m.), „Colditz“ (1972 m.) ir „Hogan’s Heroes“ (1965 m.). Populiariojoje kultūroje linkstama kiek romantizuoti karą ir karo belaisvių gyvenimą. Sąjungininkų kasdienybę bandoma pateikti gana pozityvių, žaismingų nuotaikų fone. Tokį įvaizdį atspindi filmai kaip „The Great Escape“ (1963 m.) ar „Stalag Luft“ (1993 m.). Tačiau, kaip liudija atsiminimų analizė, karo belaisvių kasdienybėje pozityvios nuotaikos nebuvo dažnos.

Stalag Luft 6 kalėjusių kariškių atsiminimų tyrimas pradėtinas nuo jų patekimo į stovyklą, nuo stovyklos struktūros aprašymo, nuo pirmųjų susidūrimų su karo belaisvio kasdienybę atspindinčia realybe. Tačiau svarbu pastebėti, kad atsiminimai dažniausiai būna fragmentiški ir kiekvienas kariškis galėjo skirtingai dėlioti pirmųjų karo belaisvio patirčių akcentus. Pavyzdžiui, amerikietis James Severa, tarnavęs operatoriumi 92-ojoje bombardierių grupėje, 8-ajame oro pajėgų korpuse, pasakojo, kaip 1944 m. vasario 4 d. jo lėktuvas B-17 iš 327-osios eskadrilės buvo nukautas priešlėktuvinės gynybos. Vokiečiai jį ir kitus tris lėktuvo įgulos narius traukiniu nugabeno į Wetzlar tardymo stovyklą už Frankfurto. Po to jis buvo perkeltas į Stalag Luft 6, kur kalėjo nuo 1944 m. vasario mėn. iki 1944 m. pabaigos<sup>11</sup>. Stalag Luft 6 kalėję kariškiai prisiminė, kad egzistavo problema, jog apie jų tolimesnį likimą po lėktuvo numušimo ne iš karto buvo informuojami namie likę artimieji. Minėtasis J. Severa pasakojo, kad jo tėvai apie pusę metų (iki 1944 m. rugpjūčio mėn.) negavo jokių žinių apie jo patekimą į karo belaisvių stovyklą<sup>12</sup>.

Britų kariškis Walter Meadows prisiminė, kaip jis 1944 m. pavasarį buvo pašautas virš Diuselendorfo, kaip katapultavos iš lėktuvo, ir kaip jis kartu su įgula buvo vokiečių apsupti. Pasak W. Meadows, vokiečiams atgabenus karo belaisvius į Heydekrug (Šilutės) traukinių stotį, jie gyvuliniais sunkvežimiais buvo atgabenti į stovyklą. W. Meadows, turbūt ironizavo, tačiau tvirtino, kad „vokiečiai buvo civilizuoti žmonės“, todėl gyvuliniuose vagonuose, su kuriais buvo vežamas į Stalag Luft 6, paklojo šiek tiek šiaudų ant grindų<sup>13</sup>.

Amerikietis Lester F. Schrenk, kulkosvaidininkas, tarnavęs 8-osios armijos oro pajėgose, pasakojo, kad į vokiečių nelaisvę pateko 1944 m. vasario 22 d., po atliktos kovinės misijos Olberge, Danijoje. Skrendant į bazę bombonešį B-17 atakavo nacių Junkers JU 88 ir Messerschmitt Bf 109. Bombonešio 4-ojo variklio degalų bakas užsidegė. Lėktuvo įgulai nusileidus, naciai netrukus juos

---

<sup>10</sup> CRAWLY, Aidan. *Escape from Germany: The Methods of Escape Used by RAF Airmen during the Second World War*. London, 1985; BURGESS, Alan. *The Longest Tunnel: The True Story of World War II's Great Escape*. London, 1990; DEAR, Ian. *Escape and Evasion: POW Breakouts in World War Two*. London, 2000; VANCE, Jonathan. *A Gallant Company: The Men of the Great Escape*. Pacifica, 2001; BICKERS, R.T. Bickers. *Home Run: Great RAF Escapes of the Second World War*. London, 1992.

<sup>11</sup> Transcript of an Oral History Interview with James Severa, 2002. Prieitis per internetą: <[https://wisvetmuseum.com/wp-content/uploads/2018/05/Severa-Jim\\_OH423.pdf](https://wisvetmuseum.com/wp-content/uploads/2018/05/Severa-Jim_OH423.pdf)>.

<sup>12</sup> Transcript of an Oral History Interview with James Severa, 2002. Prieitis per internetą: <[https://wisvetmuseum.com/wp-content/uploads/2018/05/Severa-Jim\\_OH423.pdf](https://wisvetmuseum.com/wp-content/uploads/2018/05/Severa-Jim_OH423.pdf)>.

<sup>13</sup> Interview with Walter Meadows (1922). Prieitis per internetą: <[http://www.memoriesofwar.org.uk/documents/Walter\\_Meadows.pdf](http://www.memoriesofwar.org.uk/documents/Walter_Meadows.pdf)>.

suėmė. Gabenant suimtuosius į kalinimo stovyklą, iš jų batai ir kojinės buvo atimti, nes, anot L. F. Schrenk, naciai tokiu būdu siekė apsidrausti, kad niekas nepabėgs<sup>14</sup>. Tuo metu buvo šalta ir prisnię.

Atsiminimuose atkleidžiama bendra belaisvių stovyklos tvarka. Visa Macikų lagerio teritorija buvo suskirstyta į keturias dalis. Vienoje dalyje buvo laikomi karo belaisviai iš JAV, kitoje iš Didžiosios Britanijos, o trečiojoje iš JAV, Didžiosios Britanijos ir kitų šalių. Griežtai atskiroje teritorijoje nuo kitų belaisvių buvo kalinami belaisviai iš Sovietų Sąjungos. Atskiras blokas lagerio teritorijoje buvo skirtas vokiečių prižiūrėtojams. L. F. Schrenk prisiminė, kad patekus į Stalag Luft 6 iš karto buvo išduoti drabužiai, kurių dauguma buvo naudoti ir nepritaikyti atšiauresniam orui<sup>15</sup>. W. Meadows pasakojo, kad nauji belaisviai turėdavo užsiregistruoti viename iš barakų, jame užsiimdavo viršutinį arba apatinį gultą, o po to gaudavo vieną asmeninems reikmėms skirtą spintelę<sup>16</sup>. Pasak jo, tarp belaisvių nekildavo jokių rimtų konfliktų dėl gultų pasidalijimo. Remiantis atsiminimais, patys gultai nebuvo patogūs. Čiužiniai buvo dideli džūtiniai maišai, maždaug 10 centimetrų storio, pripildyti nedideliu kiekiu pjuvenų. Gultai buvo suręsti iš medinio karkaso, o skersai buvo sukaltos 4 lentos, kiekviena po maždaug 15 centimetrų pločio. Viena lenta galvai, kita – pečiams, klubams ir kojoms. Pasak L. F. Schrenk, miegoti, „švelniai tariant, buvo labai nepatogu“<sup>17</sup>. Lageryje kalėjęs, sunkiojo amerikiečių bombonešio B-52, vadinamo „skraidančiąja tvirtove“, įgulos narys Claude Watkins pasakojo: „Lageris buvo aptvertas dviem eilėmis spygliuota tvora su šviestuvais maždaug kas 35 metrai ir sargybos bokšteliais viso lagerio bei atskirų jo blokų kampuose. Bokšteliuose sargybiniai buvo ginkluoti kulkosvaidžiais, turėjo prožektorius“<sup>18</sup>.

Stalag Luft 6 belaisvių atsiminimuose akcentuojama, kad barakuose nebuvo jokių tinkamų sanitarinių sąlygų – jokio tekančio vandens, tik didelis kibiras, kuris ryte būdavo perpildytas<sup>19</sup>. Belaisviai išskyrė ir nuolatinę šaltį barakuose. Visada, net miegant, jie vilkėdavo visus turimus drabužius ir avėdavo batus. Tačiau tai buvo susiję ir su nerimu, kad naktį gali atvykti SS daliniai ir išvaryti juos laukan. Todėl, pasak L. F. Schrenk, jei belaisvis prieš užmigdamas nebūdavo pasiruošęs, jis buvo priverstas patikros metu, stovint rikiuotėje, kęsti šaltį<sup>20</sup>. Po patikros, sugrįžus atgal į barakus,

---

<sup>14</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>15</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>16</sup> Interview with Walter Meadows (1922). Prieitis per internetą: <[http://www.memoriesofwar.org.uk/documents/Walter\\_Meadows.pdf](http://www.memoriesofwar.org.uk/documents/Walter_Meadows.pdf)>.

<sup>17</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>18</sup> GINIOTIS, Ignas. Macikų karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1941–1955 m. II dalis [interaktyvus]. 2019 11 25. Prieitis per internetą: <<https://www.silaineskrastas.lt/kultura/silaines-sodas/maciku-karo-belaisviu-stovyklos-ir-gulago-lageriai-1941-1955-m-ii-dalis/>>.

<sup>19</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>20</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

čiužiniai būdavo supjaustyti, jų turinys supiltas į vieną krūvą ir jei belaisviai būdavo pasislėpę maisto, jis buvo sumaišomas su pjuvenomis.

Stalag Luft 6 vyravo įprasta procedūra pagal kurią belaisviai privalėjo du kartus per dieną sustoti lauke į rikiuotę tam, kad būtų suskaičiuoti. Pasak L. F. Schrenk, kartais šis procesas užsitęsavo keletą valandų<sup>21</sup>. R. Waldrop pasakojo, kad jis su kitais belaisviais trukdė sargybiniams skaičiuoti. Vokiečių seržantas kelis kartus suskaičiuodavo belaisvius, bet niekada negaudavo tokio pat skaičiaus du kartus iš eilės, nes dalis belaisvių, esančių rikiuotės gale, keisdavo stovėjimo pozicijas<sup>22</sup>. Tai seržantą stipriai supykdydavo. Tada jis liepdavo sargybiniams prisitvirtinti durtuvus ir šios atgrasymo priemonės pakakdavo – visi likdavo stovėti savo vietose.

Stovykloje galiojo taisyklė, pagal kurią nuo 15:00 val. belaisviai turėjo uždėti langines ant barakų langų ir jų nenuimti iki kitos dienos 8:00 val. ryto. Tuo metu niekam nebuvo leidžiama išeiti iš barakų. Stalag Luft 6 kalėjusių atsiminimuose užfiksuota, kaip vienas iš belaisvių nepaisė šios taisyklės ir likus maždaug 10 min. iki 8:00, paliko baraką. Jis buvo nušautas<sup>23</sup>. Kita vertus, manytina, kad ši stovyklos tvarka buvo įvesta saugumo sumetimais, kai Raudonoji armija artėjo. Amerikietis L. Schrenk pasakojo, kad nors barakų langinės buvo užsklęstos, belaisviai per plyšius matė šviesos blyksnius: „Dangus Rytuose švytėjo ir tolumoje aiškiai girdėjosi artilerija“<sup>24</sup>.

Stalag Luft 6 belaisvių sanitarinės sąlygos buvo minimalios. Lauko tualetas, skirtas aptarnauti 1200 belaisvių, buvo grubiai surestas. Lentose išpjautos skylės buvo viena šalia kitos su trumpomis medinėmis pertvaromis, todėl buvo itin ribotas privatumas. Buvo suresti du panašūs pastatai<sup>25</sup>. Stovyklos prausyklose tekėjo tik šaltas vanduo. Kaip prisiminė belaisviai, nebuvo malonu praustis nešildomoje patalpoje po šaltu vandeniu<sup>26</sup>. Kita vertus, pasak vieno iš amžininkų, šioje stovykloje buvo leista maudytis tik 2 kartus<sup>27</sup>. Problema buvo ir su drabužių skalbimu. Belaisviai pasakojo, kad jie turėjo po vieną viršutinių ir apatinių drabužių komplektą. Jei išsiskalbdavo bet kurį savo rūbą, kurį laiką, kol išdžiūdavo, atšiauriu oru tekdavo vaikščioti be jo<sup>28</sup>.

Stovyklos vadovybė draudė belaisviams turėti radijo imtuvus, tačiau to nebuvo paisoma. Stalag Luft 6 belaisvių atsiminimuose aptikta duomenų, kad šiuos radijo imtuvus gaudavo smulkiais dalimis per siuntinius. Be to, iš atsiminimų paaiškėjo, kad radijo imtuvus padėdavo susikonstruoti ir patys stovyklos sargybiniai. Frank Salemmė pasakojo, kad buvo toks austrų kilmės sargybinis Otto,

<sup>21</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>22</sup> BURGESS, James Reginald. *Vanishing Voices: The Impact of Life Behind the Barbed Wire on World War II Prisoners of War*. Doctoral Dissertation. Georgia Southern University, 2008, p. 190.

<sup>23</sup>

<sup>24</sup> SCHRENK, Lester. The Evacuation of Stalag Luft VI (Heydekrug, East Prussia). Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkevac.pdf>>.

<sup>25</sup> Dad's Story: Robert Thor Peterson. MIA/POW. 15<sup>th</sup> Airforce, 5<sup>th</sup> Wing, 2<sup>nd</sup> Bomb Group, 96<sup>th</sup> Bomb Squadron. Prieitis per internet: <<http://www.stalagluft4.org/pdf/dad's%20story%201a.pdf>>.

<sup>26</sup>

<sup>27</sup>

<sup>28</sup>

kuris kasdien apsilankydavo barakuose. F. Salemme pažymėjo, kad juo pasitikėjo ir kartą paprašė, ar pastarasis galėtų gauti mažą rezistorių. Otto atsakė: „Ar nori, kad mane užmuštų?“ Tačiau, praėjus savaitei, Otto grįžo ir atnešė saldžių svogūnų paketą. Jis vokiškai tarė: „Šie svogūnai yra ypatingi. Aš juos gavau tik tau“. F. Salemme jam pasiūlė cigarečių kaip atlygį už paslaugą, bet Otto atsisakė. Svogūnų pakete buvo būtent toji radijo dalis, kurios ir trūko<sup>29</sup>. Belaisviai pasakojo, kad jie buvo atidirbę sistemą pagal kurią slapta, tam tikru nustatytu metu, radijo imtuvu gaudydavo transliuojamas naujienas, o kiti stebėdavo aplinką, kad vokiečiai jų neaptiktų<sup>30</sup>. Tokiu būdu buvo gaunama informacija apie karo eigą, kaip sekėsi rusams, kaip sąjungininkams Vakaruose, Italijoje ir Šiaurės Afrikoje<sup>31</sup>. Stalag Luft 6 belaisviai prisiminė, kad informaciją gaudavo ne tik per savadarbius radijo imtuvus, bet ir per stovyklos garsiakalbius. Pavyzdžiui, 1944 m. birželį per garsiakalbius buvo pranešta apie sąjungininkų invaziją Normandijoje, tačiau stovyklos vadovybė iš karto pabrėžė, kad puolimą atlaikė ir nustūmė juos atgal į jūrą<sup>32</sup>. Stalag Luft 6 kalėjęs amerikietis Carter Lunsford pasakojo, kad ribotą žinių kiekį pateikdavo kitas belaisvis, iš Teksaso kilęs Tom Mchale, kuris kas savaitę parengdavo laikraštį „Barbed Wire News“ ant didelio popieriaus lapo<sup>33</sup>.

Belaisvių, kalėjusių Stalag Luft 6, atsiminimuose nemenką dalį užima pasakojimai apie maitinimą. Pavyzdžiui, R. Waldrop pabrėžė, kad maisto racionas stovykloje buvo varganas, o dar labiau suprastėjo baigiantis karui<sup>34</sup>. Tačiau būdavo atvejų, kai maitinimas buvo nutraukiamas už nusižengimus. L. F. Schrenk prisiminė, kad taip nutiko po to, kai vienas iš belaisvių išniekino Hitlerio nuotrauką<sup>35</sup>. Amerikietis Don Kirby patikslino šį atvejį. Pasak jo, kažkas iš belaisvių slapta nugvelbė minėtąją nuotrauką ir įmetė į išvietę. Tai belaisvius prajuokino, bet pats D. Kirby tokius poelgius vadino beprasmiškais: „Nieko tuo neįrodydavai. Tiesa sakant, vienintelis pasiekimas tas, kad pakenkdavai daugybei vyrų“<sup>36</sup>. Atradus nuotrauką ne tik buvo nutrauktas maitinimas, bet ir teko belaisviams kurį laiką per šaltį stovėti lauke. Tačiau, pasak L. F. Schrenk, būta atvejų, kai maitinimas būdavo nutraukiamas sąjungininkams pasiekus didesnius laimėjimus<sup>37</sup>.

Vienas iš pagrindinių belaisvių maisto racioną sudariusių produktų buvo duona. Kita vertus, belaisviai tvirtino, kad tai niekaip neprilygo tam, kas įprastai yra vadinama duona. Pasak L. F. Schrenk, vienintelis dalykas, siejęs stovykloje kepamą ir įprastą duoną, buvo kepalas forma ir

<sup>29</sup> S/Sgt Frank Salemme [interaktyvus]. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/powStalag6.htm>>.

<sup>30</sup> Interview with Walter Meadows (1922). Prieitis per internetą: <[http://www.memoriesofwar.org.uk/documents/Walter\\_Meadows.pdf](http://www.memoriesofwar.org.uk/documents/Walter_Meadows.pdf)>.

<sup>31</sup> Interview with Walter Meadows (1922). Prieitis per internetą: <[http://www.memoriesofwar.org.uk/documents/Walter\\_Meadows.pdf](http://www.memoriesofwar.org.uk/documents/Walter_Meadows.pdf)>.

<sup>32</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>33</sup> T/Sgt Carter Lunsford (Boston, Mass) [interaktyvus]. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/powStalag6.htm>>.

<sup>34</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>35</sup> Don Kirby. Prieitis per internetą: <<http://www.stalagluft4.org/Don%20Kirby.htm>>.

<sup>36</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

galimybė ją pjaustyti. Karo belaisvių stovykloje tiekama duona buvo maždaug 5–6 kartus sunkesnė už įprastą kepalą<sup>38</sup>. L. F. Schrenk pasakojo, kad duonoje buvo apie 1/3 pjuvenų, o likusią ingredientų dalį daugiausia sudarė rugiai ir keleto rūšių daržovės, pavyzdžiui, griežčiai<sup>39</sup>. Duona buvo kepama be mielių ir todėl buvo itin kieta. Kaip prisiminė belaisviai, duoną buvo galima supjaustyti plonomis 1/8 colio riekėmis. J. Severa pasakojo, kad ją kartu su kitais karo belaisviais supjaustydavo tokiomis plonomis riekėmis, kad „per jas beveik buvo galima skaityti“<sup>40</sup>. Tačiau, pasak L. F. Schrenk, duonos skonis nebuvo toks jau blogas, o kalinimo metais norėjo jos gauti ir daugiau. Jis savo atsiminimuose stebėjosi, kaip toks mažas duonos gabalėlis galėjo padėti bent kažkiek numalšinti alkio keliamas kančias, kurios nuolat lydėjo belaisvius<sup>41</sup>. Pasak dalies belaisvių, duonos kepalas būdavo išduodamas šešiams asmenims visai savaitei<sup>42</sup>, bet J. Severa pažymėjo, kad dažniausiai duona buvo pateikiama du kartus per savaitę. Įprastai belaisvių stovykloje kasdien buvo patiekama sriuba, pagaminta iš dehidratuotų daržovių<sup>43</sup>. Kartais, anot amerikiečio Frederick M. Wald, pridėdavo dar mažą bulvę dienai<sup>44</sup>. Maisto buvo duodama minimaliai, nors, pasak D. Kirby, stovykloje kaliniams būdavo duodamas didelis šaukštas, su kuriuo pasėmus maisto davinio, jo iš karto nelikdavo. Tuo metu D. Kirby galvodavo: „Prakeikimas – tik pažiūrėkite į šitą šaukštą – gal jie duos mums ką nors pavalgyti!“<sup>45</sup> Belaisviai nuolat kentė alkį ir sirgo dizenterija. Dėl to ypač svarbūs tapo Raudonojo kryžiaus siuntiniai.

Raudonasis kryžius tiekdamo maisto siuntinius į karo belaisvių stovyklas. Buvo nustatyta sistema, kaip turi vykti tiekimo procesas ir kas gali būti įdėta siuntose. Kanados siuntiniuose įprastai būdavo nenugriebto pieno milteliai, sviestas, sūris, smulkinta jautiena, kiaulienos užkandis, lašiša, sardinės, džiovinti obuoliai, džiovintos slyvos, cukrus, uogienė, sausainiai (angl. pilot biscuits), šokoladas, druska, pipirai, arbata ir muilas<sup>46</sup>. Stalag Luft 6 belaisvių atsiminimuose rašoma, kad jie turėjo gauti po vieną Raudonojo kryžiaus siuntinį per savaitę, tačiau taip nebūdavo. Dažnai nutikdavo taip, kad negaudavo jokių siuntinių. Be to, neretai vienu siuntiniu tekdavo pasidalinti iki 9 belaisvių<sup>47</sup>.

<sup>38</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>39</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>40</sup> Transcript of an Oral History Interview with James Severa, 2002. Prieitis per internetą: <[https://wisvetmuseum.com/wp-content/uploads/2018/05/Severa-Jim\\_OH423.pdf](https://wisvetmuseum.com/wp-content/uploads/2018/05/Severa-Jim_OH423.pdf)>.

<sup>41</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>42</sup> Transcript of an Oral History Interview with James Severa, 2002. Prieitis per internetą: <[https://wisvetmuseum.com/wp-content/uploads/2018/05/Severa-Jim\\_OH423.pdf](https://wisvetmuseum.com/wp-content/uploads/2018/05/Severa-Jim_OH423.pdf)>.

<sup>44</sup> Transcript of an Oral History Interview with Frederick M. Wald. Aerial Gunner, Air Force, World War II and Career. Wisconsin Veterans Museum Research Center, 1996. Prieitis per internetą: <<https://wisvetmuseum.com/wp-content/uploads/2017/03/Wald-Frederick-OH252.pdf>>.

<sup>45</sup> Don Kirby. Prieitis per internetą: <<http://www.stalagluft4.org/Don%20Kirby.htm>>.

<sup>46</sup> Tisdall, “Final Report,” p. 283.

<sup>47</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.



Nacistinės Vokietijos kalinimo įstaigų vadovybė užtikrino, kad Raudonojo kryžiaus maisto siuntiniai nebus pažeidžiami ir juos belaisviai gaus. Tačiau, anot Stalag Luft 6 kalėjusių asmenų, šio susitarimo nebuvo laikomasi. L. F. Schrenk tvirtino, kad vokiečiai pradurdavo konservuotus maisto produktus ir palikdavo juos sugesti. Tik po kiek laiko maistas būdavo atiduodamas kaliniams<sup>48</sup>. Taip pat jis prisiminė, kaip belaisviai valgydavo supuvusią žuvį. Jie užsikimšdavo nosį ir žuvies kąšnius staigiai nurydavo<sup>49</sup>. Stalag Luft 6 belaisviai buvo tokie alkani, kad įprato atsiskelti dalelę sūraus skonio stovykloje esančio akmens, susitrupindavo jį ir valgydavo kartu su supuvusiomis žuvimis. Pasak L. F. Schrenk, akmuo buvo toks sūrus, kad pavykdavo šiek tiek prislopinti nemalonų supuvusios žuvies skonį<sup>50</sup>. Evakuojant stovyklą, šio akmens jau nebebuvo likę. Jis buvo suvartotas.

Už cigaretes, kurios buvo gaunamos kartu su siuntiniais, buvo galima įsigyti kitų prekių. Kaip įvardino W. Meadows, cigaretės buvo tarsi pinigai kišenėje<sup>51</sup>. Stovykloje susiformavo terminas „foodacco“, apibūdinęs maisto ir tabako mainus, kuriuos lėmė nepastovios ir nevienodo dydžio siuntos. Siuntų turinys buvo išskirstomas pagal vertę, kuri priklausė nuo prekės paklausos tam tikru metu<sup>52</sup>. Nors Raudonojo kryžiaus siuntiniuose būdavo 25–50 cigarečių vienam asmeniui per savaitę, jos nebuvo tiekiamos reguliariai. Buvo laikotarpiai, kai šios „valiutos“ buvo perteklius arba trūkumas. Dėka šių svyravimų, cigarečių kiekis stovykloje lemdavo prekių kainas: kai būdavo daug cigarečių, tuomet prekių kainos galėjo didėti ir atvirkščiai, kai cigarečių trūko, kainos mažėdavo. Karo belaisviai cigaretes taip pat naudojo siekdami papirkti sargybinius, kad šie ignoruotų nedidelius pažeidimus, arba įsigyjant draudžiamų daiktų<sup>53</sup>. Todėl neatsitiktinai cigarečių siuntiniai visada buvo praplėsti.

Belaisvių aprūpinimas cigaretėmis buvo gana pastovus iki 1944 m. vasaros. Cigarečių nebūdavo tik Kanados Raudonojo kryžiaus siuntiniuose. Vis labiau pradėtas riboti tiekimas, kol galiausiai iki 1945 m. sausio mėn. Raudonasis kryžius nustojo tiekti cigaretes<sup>54</sup>. Poreikis rūkyti tarp belaisvių buvo stiprus, tačiau Stalag Luft 6 kalėjusiųjų atsiminimuose nėra rasta duomenų, kaip jie susitvarkydavo su cigarečių stoka. Tačiau, remiantis tranzitinėje Salonikų stovykloje kalėjusio Joseph Pryce atsiminimais, džiovinti mėtų lapai, susmulkinti ir suvynioti į laikraščių juosteles, buvo naujovė, kuria daugybė nelaisvėje gyvenusių vyrų mėgavosi. Kiti pakaitalai buvo žolė, visų rūšių lapai, kavos tirščiai<sup>55</sup>.

---

<sup>48</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>49</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>50</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>51</sup> BURGESS, James Reginald. *Vanishing Voices: The Impact of Life Behind the Barbed Wire on World War II Prisoners of War*. Doctoral Dissertation. Georgia Southern University, 2008, p. 190.

<sup>52</sup> Royal Canadian Air Force. *The Roundel 2* (January 1950), 24.

<sup>53</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012, p. 69.

<sup>54</sup> Radford, “The Economic Organization,” 6.

<sup>55</sup> J.E.Pryce, *Heels in Hell* (London: Minerva, 1998), 60.

Kitas svarbus Stalag Luft 6 kasdienybę atspindintis aspektas yra belaisvių tarpusavio santykiai. Tačiau pastebima, kad patys belaisviai šios temos nėra linkę išskirti. Dažniausiai apsiribojama apibendrinančiais teiginiais, kad santykiai buvo geri ir jokių smurtinių incidentų nebuvo. Tai liudija ir F. Paules pasakojimai, kad britai ir kanadiečiai dalijosi su amerikiečiais savo Raudonojo kryžiaus siuntiniais, kol pastariesiems skirtųjų dar nebuvo<sup>56</sup>. Stovykloje tarpusavio santykiai buvo reguliuojami. Buvo rengiami vidiniai rinkimai stovyklos tarybos ir barakų lyderių. Tarybose buvo iškeliami aktualūs klausimai diskusijai ir pateikiami stovyklos administracijai<sup>57</sup>.

Atsiminimų analizė rodo, kad belaisvių santykiai su stovyklos vadovybe nebuvo komplikuoti. Nėra pateikiama duomenų, kad vokiečiai būtų itin nuožmūs karo belaisvių atžvilgiu. Pavyzdžiui, F. Paules tvirtino, kad atsakingas stovyklos komendantas buvo Oberstas Hermannas Von Hoerbackas, „senas Prūsijos armijos karininkas, kuris buvo labai griežtas, bet iš esmės teisingas“ – jis nepasižymėjo žiauriu elgesiu su belaisviais<sup>58</sup>. Taip pat C. Lunsford pasakojo, kad vokiečių vertėjas iš Stalag Luft 6 Feldwebelis Helmut Shroeder buvo geras vyrukas<sup>59</sup>. Pagal Ženevos konvencijos reikalavimus, stovyklos komendantas ir jo aplinka turėjo bendrauti tik su vienu asmeniu iš belaisvių. R. Waldrop savo atsiminimuose pasakojo, kad nors jis matė, kaip kartą pora belaisvių buvo nušauta, tačiau nebuvo linkęs už tai kaltinti nacių. Pasak jo paties, nušautieji pažeidė taisykles, kai peržengė neaukštą, kelius siekiančią įspėjamąją tvorelę, pastatytą maždaug 20 jardų atstumu iki pagrindinės tvoros, žyminčios „pagrindinės aikštės“ ribas. Apie draudimą ją peržengti buvo iškabinti anglų kalba rašyti įspėjimai<sup>60</sup>. Pasak R. Waldrop, nebuvo taip, kad jie būtų ėję pasiimti pamesto kamuolio ar ko nors kitko – jie tiesiog „įžūliai“ peržengė tvorelę ir kiekvienas už tai „gavo po dvi kulkas į krūtinę“<sup>61</sup>. R. Waldrop pasakojo, kad „buvo velniškai baisu tai matyti“, bet nieko negalėjo padaryti. Būtent taip buvo nušauti seržantas G. Walker ir štabo seržantas W. Nies, kai kirto „pagrindinę aikštę“<sup>62</sup>. Kitaip W. Nies nužudymą prisiminė Stalag Luft 6 kalėjęs Linden Voight. Pasak jo, įprasta barakus buvo užrakinti 10 val. vakare ir atrakinti 6 val. ryte. Tamsiuoju paros metu į lauką išeiti buvo griežtai draudžiama. 1944 m. gegužės 27 d., vakare, vokiečiai pamiršo užrakinti barako duris, o kitą rytą pabudęs W. Nies pamanė, kad jau yra po 6 val. ryto, nes lauke buvo šviesu, o durys neužrakintos, ir išėjo į lauko prausyklą-tualetą. Nuėjus pusę atstumo, vokiečių sargybinis jį pastebėjo ir be įspėjimo šovė. Buvo bandoma suteikti W. Nies medicininę pagalbą. Jį apžiūrėjo britų armijos daktaras Paddy Pollack, tačiau lageryje nebuvo reikalingos įrangos. W. Nies buvo nugabentas į Heydekrug ligoninę, kurioje

<sup>56</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>57</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>58</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>59</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>60</sup> BURGESS, James Reginald. *Vanishing Voices: The Impact of Life Behind the Barbed Wire on World War II Prisoners of War*. Doctoral Dissertation. Georgia Southern University, 2008, p. 191.

<sup>61</sup> BURGESS, James Reginald. *Vanishing Voices: The Impact of Life Behind the Barbed Wire on World War II Prisoners of War*. Doctoral Dissertation. Georgia Southern University, 2008, p. 191.

<sup>62</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

kraujo perpylimo metu mirė. Jį nušovęs vokiečių karys iš karto buvo išsiųstas iš karo belaisvių stovyklos<sup>63</sup>. Tačiau svarbu akcentuoti, kad dalis belaisvių galėjo skirtingai priimti gyvenimo sąlygų pokyčius nelaisvėje, t. y. vieni jautriau, o kiti greičiau prie jų prisitaikydavo. Kita vertus, tiriant atsiminimus, aiškėja, kad visi belaisviai žinojo apie gresiantį pavojų už stovyklos taisyklių sulaužymą ir buvo linkę pabrėžti, kad niekada nepastebėjo jokių žiaurumu pasižyminčių vokiečių veiksmų<sup>64</sup>. Todėl neatsitiktinai po karo stovyklų Stalag Luft 1, Stalag Luft 3 ir Stalag Luft 6 komendantai buvo giriami, o Luftwaffe didžiavosi, kad su kaliniais elgėsi geriau nei kariuomenė<sup>65</sup>. Būtent nuo stovyklų komendantų priklausė padėtis visose nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklose, jie nustatinėjo elgesio su kaliniais taisykles.

Išskirtini karo belaisvių atsiminimai apie jų vidinius išgyvenimus. Ne vienas amžininkas pabrėžė kantrybės svarbą būnant karo belaisvių stovykloje. D. Kirby pasakojo, kad belaisviai neretai galvodavo, kad gali likti įkalinti visą likusį gyvenimą. Tokios mintys ypač kildavo dar iki sąjungininkų išsilaipinimo Normandijoje<sup>66</sup>. Be to, keltina prielaida, kad vokiečiai specialiai bandė demoralizuoti belaisvius demonstruodami naujausius Luftwaffes pajėgumus. Pavyzdžiui, R. Waldrop pasakojo, kaip vieną dieną pasigirdo švilpimas toliuose ir netrukus pasirodė Messerschmitt 262, dviejų variklių reaktyvinis lėktuvas, pirmasis toks serijiniu būdu gamintas. Jis kelis kartus praskrido virš stovyklos. R. Waldrop pasakojo, kad tuo metu su kitais belaisviais galvodavo, kad „jei jie turi daug šitų prakeiktų dalykų, mes niekada negrįšime namo“<sup>67</sup>. Pasak jo, tai buvo gana slogus jausmas. Kita vertus, belaisviai iš Stalag Luft 6 linkę akcentuoti pakankamai geras kalinimo sąlygas. Pavyzdžiui, Steve Swidarsky, kurio lėktuvas buvo numuštas virš Šteiro miesto (Austrija), tvirtino, kad šioje stovykloje su juo ir kitais belaisviais buvo elgiamasi gana gerai, priešingai nei Stalag Luft 4, Ščecine (dab. Lenkija), į kurią pateko po Stalag Luft 6 evakuacijos<sup>68</sup>. Kita vertus, amerikietis R. Waldrop, iš Pietų Karolinos, atsiminė, kad nors jam kalint Stalag Luft 6 gyvenimo sąlygos buvo gana pakenčiamos dėl Raudonojo kryžiaus davinių, tačiau, „didžiausias siaubas buvo tai, kad niekada nežinojai, ką jie ketina toliau daryti“<sup>69</sup>.

Tiriant belaisvių atsiminimus apie jų psichologinę būklę kalint Stalag Luft 6, atkreiptinas dėmesys į Erle Sinclair Miller, tarnavusio Kanados karališkose oro pajėgose, rašytus laiškus į namus.

<sup>63</sup> GINIOTIS, Ignas. Macikų karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1941–1955 m. II dalis [interaktyvus]. 2019 11 25. Prieitis per internetą: <<https://www.silaineskrastas.lt/kultura/silaines-sodas/maciku-karo-belaisviu-stovyklos-ir-gulago-lageriai-1941-1955-m-ii-dalis/>>.

<sup>64</sup> BURGESS, James Reginald. *Vanishing Voices: The Impact of Life Behind the Barbed Wire on World War II Prisoners of War*. Doctoral Dissertation. Georgia Southern University, 2008, p. 190.

<sup>65</sup> ROMILLY, Giles; ALEXANDER, Michael. *The Privileged Nightmare*. London, 1965, p. 84-85.

<sup>66</sup> Don Kirby. Prieitis per internetą: <<http://www.stalagluft4.org/Don%20Kirby.htm>>.

<sup>67</sup> BURGESS, James Reginald. *Vanishing Voices: The Impact of Life Behind the Barbed Wire on World War II Prisoners of War*. Doctoral Dissertation. Georgia Southern University, 2008, p. 191.

<sup>68</sup> ZAMBAL, Walter. Historical Source Material and Eyewitness Reports of the Crash of a US Air-Force Bomber in Waidhofen/YBBS – ST.Leonhard on February 23, 1944. Prieitis per internetą: <<https://login.waidhofen.at/getmedia/4779/3>>.

<sup>69</sup> BURGESS, James Reginald. *Vanishing Voices: The Impact of Life Behind the Barbed Wire on World War II Prisoners of War*. Doctoral Dissertation. Georgia Southern University, 2008, p. 190.

Jis didžiąją dalį Antrojo pasaulinio karo praleido kalėdamas penkiose karo belaisvių stovyklose – Luft tipo stovyklose (Luft 3 ir Luft 6) nuo 1942 m. gegužės 14 d. iki 1944 m. liepos 17 d. E. S. Miller laišakai iš stovyklos į namus atskleidžia, kad nepaisant patirtų fizinių ir psichologinių sunkumų, jis sugebėjo gana lengvai susidoroti su būvimu nelaisvėje. Luft stovyklose reikėjo laikytis nustatytų taisyklių, nekelti vadovybei rūpesčių ir prisitaikius prie apribojimų, buvo galima iškęsti kalinimo laikotarpį. E. S. Miller laiškų analizė formuoja nuostatą, kad jis iš esmės nepatyrė didelių kalinimo sunkumų, o prie to stipriai prisidėjo knygos ir sportas.

Sportas ir knygos gerino belaisvių vidinę savijautą. Antrojo pasaulinio karo metais vokiečių karo belaisvių stovyklose įrengtos bibliotekos buvo dalis sistemos, kuri buvo pritaikyta dar Pirmojo pasaulinio karo metais. Didžiojoje Britanijoje Raudonasis kryžius, padedamas Šventojo Jono iš Jeruzalės ordino, 1940 m. įsteigė „Vidinį poilsio skyrių“ (angl. Indoor Recreations Section) Karo belaisvių departamente. Iš pradžių šis skyrius buvo pavadintas „Grožinės literatūros ir žaidimų skyriumi“ (angl. Fiction and Games Section), tačiau vėliau buvo pervadintas į „Vidaus poilsio, knygų, žaidimų ir muzikos skyrių“ (angl. Indoor Recreations, Books, Games and Music Section). „Grožinės literatūros ir žaidimų“ skyrius aprūpindavo literatūra ir žaidimais, tokiais kaip „Monopolis“, šachmatai, šaškės, domino bei tiekdamo kortų pakuotes<sup>70</sup>.

Labdaros ir humanitarinės organizacijos buvo pagrindiniai literatūros belaisviams tiekimo grandinės ramsčiai. Tarptautinis Raudonojo kryžiaus komitetas įsteigė Patariamąjį kalinių švietimo reikalų komitetą (angl. Advisory Committee on Reading Matter for Prisoners) švietimo programai koordinuoti ir atlikti kontrolinio komiteto uždavinį dariniams, kaip Jaunųjų krikščionių asociacija (angl. Young Men's Christian Association – YMCA), Tarptautinio švietimo biuro asociacija (angl. International Bureau of Education Association) ir Tarptautinė federacinė bibliotekų asociacija (angl. International Federation of Library Association)<sup>71</sup>. Karo belaisviams skaitymas tapo ne tik galimybe atitrūkti nuo karo belaisvio realybės, bet ir galimybe save lavinti. Pavyzdžiui, tai atspindi E. S. Miller rašyti laišakai. Skaitydamas jam padėjo išbūti su belaisvio statusu ir suteikė galimybę tikėtis geresnių ateities perspektyvų po karo<sup>72</sup>. Į stovyklas buvo siunčiamos „prašymų“ formos, kuriose belaisviai galėdavo nurodyti savo išsilavinimą ir dalykus, kuriuos jie norėjo studijuoti bei tam reikalingas knygas. Užsakymą įvykdžius, iš belaisvių stovyklos buvo reikalaujama patvirtinimo kortelės apie siuntos gavimą. Kai kaliniai perskaitydavo naujas knygas, jos buvo surenkamos ir saugomos stovyklos bibliotekoje<sup>73</sup>.

<sup>70</sup> For more on this programming, see Robert W. Holland, ed, *Adversis Major: A Short History of the Educational Books Scheme* (London: Staples Press/British Red Cross, 1949).

<sup>71</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012, p. 71.

<sup>72</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012, p. 75.

<sup>73</sup> David Rolf, "The Education of British Prisoners of War in German Captivity, 1939-1945," *History of Education* 18 (1989): 257.

Savo atsiminimuose britų karališkųjų oro pajėgų karininkas Robert Kee pažymėjo: „Negalėjome gyventi be knygų. Jos buvo vienintelis tikras palaikymas, vienintelė paguoda. Kai trūko maisto, drabužių, blokai [belaisvių gyvenamosios patalpos – J. S.] buvo perpildyti ir šalti, o naujienos iš fronto buvo blogos, visada buvo knygos. Skaitydamas žmogus patirdavo malonumą, kurio, kaip ir miego, nebuvo galima atimti. Prisimenu knygas, kurias tuo metu skaičiau su didele meile<sup>74</sup>. Perfrazuojant knygų reikšmę belaisviams, jos aprūpindavo tuo, ką dalis jų stengėsi pasiekti per kasamus pabėgimo tunelius, t. y. galimybę patekti į pasaulį už stovyklos ribų. Knygoms nereikėjo skirti didelių fizinių pastangų, bet jų dėka buvo skatinama (drąsinama) kalinių vaizduotė ir palaikomas jų dėmesingumas.

Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklose knygų tiekimas buvo įvairus, tačiau įprastoje bibliotekoje buvo 1 050 knygų vienetų, tarp kurių apie 600 grožinės literatūros kūrinių ir kita bendro pobūdžio literatūra, 150 vadovėlių, 100 profesinių knygų, 50 istorinių ir kelionių tematikos knygų, 50 mokslo ir medicinos knygų, 50 religinių, 25 biografinės, 25 poezijos ir meno knygu<sup>75</sup>. Šiame kontekste ypač išsiskyrė Stalag Luft 6, kurios bibliotekoje buvo daugiau nei 6 000 knygų. Kitos stovyklos, pavyzdžiui, Stalag XIIA Limburge, buvo žymiai prasčiau aprūpinta. Pastarojoje stovykloje iki 1944 m. buvo vos penkiolika knygų. Tokį netolygumą lėmė skirtingas statusas tarp Luft (aviacijos) ir vermachto stovyklų bei tai, ar stovykla buvo pereinamoji (tranzitinė)<sup>76</sup>. Nepaisant nemenkos Stalag Luft 6 bibliotekos, prie belaisvių aprūpinimo literatūra prisidėdavo ir artimieji. E. S. Miller nuolat siūsdavo prašymus į namus dėl mokomųjų knygų poreikio<sup>77</sup>. Jis taip įsitraukė į knygų skaitymą, kad iš Stalag Luft 6 siųstuose laiškuose pateikdavo rekomendacijas namiškiams, ką verta skaityti. E. S. Miller rašė: „Trys ypač geros knygos, kurias galiu rekomenduoti, yra A. J. Cronin „The Stars Look Down“, „Halter’s Castle“ and „The Citadel“. Tikriausiai galite jas rasti bibliotekoje“<sup>78</sup>.

Buvo griežtas reguliavimas, kad nebūtų į užsienį siunčiama nieko, kas galėtų padėti Ašies valstybių grupei. Pavyzdžiui, buvo draudžiamos knygos, kuriose būtų išsamūs gimtosios šalies žemėlapiai, jūrlapiai, potvynių ir atoslūgių informacija, darbai apie ginklus ir karybą, naujausios mokslo ir technikos knygos, taip pat įžeidūs straipsniai. Visos siunčiamos knygos turėjo pereiti dvigubą cenzūrą, pirmiausia sąjungininkų šalyje, iš kurios jos buvo išsiųstos, o paskui dar kartą nacistinėje Vokietijoje. Pavyzdžiui, Kanados Raudonojo kryžiaus taisyklėse buvo nurodyta, kad tarp siunčiamų knygų negali būti žydų autorių<sup>79</sup>. Tuo tarpu nacistinėje Vokietijoje patikra buvo

---

<sup>74</sup> Robert Kee, *A Crowd is not Company* (London: Sphere, 1989), 115.

<sup>75</sup> Andre Vulliet, *Preliminary Report of the War Prisoners Aid, Young Men’s Christian Associations during World War II*. (Geneva, Switzerland: International Committee of the Young Men’s Christian Associations, 1946), 52.

<sup>76</sup> David Shavit, “The Greatest Morale Factor next to the Red Army” : Books and Libraries in American and British Prisoner of War Camps in Germany During World War II,” *Libraries and Culture* 34 (Spring 1999), 120-1.

<sup>77</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012, p. 72.

<sup>78</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012, p. 75.

<sup>79</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012, p. 72.

sudėtingesnė<sup>80</sup>. Be įprastų draudžiamų knygų, galinčių padėti bet kuriam belaisviui pabėgti, siuntėjas taip pat turėjo būti atsargus ir neįžeisti totalitarinės valstybės „keblaus emocijų“ (angl. delicate sensibilities), siūsdamas nepriimtino turinio informaciją<sup>81</sup>. Nepaisant išsamaus draudžiamų knygų sąrašo, jame būta spragų: nebuvo uždrausti John Buchan karo romanai „Greenmantle“ ir „Mr. Standfast“, bei Didžiosios Britanijos ministro pirmininko Winston Spencer Churchill „My Early Years“. Be kita ko, „Scouting for Boys“ kaip ir „Boy Scouts“ buvo svarbi Britų slaptosios tarnybos dalis<sup>82</sup>.

Sportui, žaidimams ir kultūriniais renginiais suteikiamomis sąlygomis Stalag Luft 6 išsiskyrė iš kitų karo belaisvių stovyklų. Stalag Luft 6 kalėjęs C. Watkins pasakojo, kad stovykloje buvo įrengtos teatro patalpos, kuriose vaidindavo saviveiklininkai<sup>83</sup>. Belaisviai turėjo muzikos instrumentų, todėl buvo suburta muzikinė grupė ir choras. Stalag Luft 6 buvo aprūpinta žaidimais, sporto įranga iš YMCA ir kitų organizacijų. Vien tik 1943 m. YMCA į Vokietijos stovyklas išsiuntė daugiau nei 10 000 futbolo kamuolių, 6 900 porų bokso pirštinių, 8 000 softbolo kamuolių, 400 beisbolo kamuolių, 650 amerikietiško futbolo kamuolių ir 25 000 stalo teniso kamuolių<sup>84</sup>. Tokiose stovyklose kaip Stalag Luft 6, kur komendantas neprieštaravo, buvo suformuojami sporto aikštynai, kurie „buvo nuolat naudojami nuo aušros iki sutemų, išskyrus belaisvių patikrinimo ir maitinimosi metu“<sup>85</sup>. Kalėjusių Stalag Luft 6 atsiminimuose tvirtinta, kad šiose aikštėse buvo galima žaisti kriketą, žolės riedulį ir beisbolą. Pirmajame E. S. Miller atviruke iš Stalag Luft 6 stovyklos, skirtame šeimai, pabrėžtas jo įsitraukimas į naują sportinę veiklą: „Aš esu gana geros sveikatos ir nemažai žaidžiu krepšinį ir pan“<sup>86</sup>. Nors šioje belaisvių stovykloje ištisus metus futbolą daugiausia žaidė britai, sąjungininkų karo belaisviai taip pat aktyviai įsitraukė į kriketą, regbį<sup>87</sup> ir beisbolą<sup>88</sup>. D. Kirby, kuris vienas pirmųjų pateko į Stalag Luft 6, buvo aistringas beisbolo žaidėjas<sup>89</sup>. Kaip prisiminė F. Paules, stovykloje buvo vaikas iš Kentukio universiteto krepšinio komandos, boksininkai iš visos Jungtinės Karalystės ir

---

<sup>80</sup> Holland, *Adversis Major*, 47.

<sup>81</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012, p. 72.

<sup>82</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012, p. 72.

<sup>83</sup> GINIOTIS, Ignas. Macikų karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1941–1955 m. II dalis [interaktyvus]. 2019 11 25. Prieitis per internetą: <<https://www.silainekrastas.lt/kultura/silaines-sodas/maciku-karo-belaisviu-stovyklos-ir-gulago-lageriai-1941-1955-m-ii-dalis/>>.

<sup>84</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012, p. 79.

<sup>85</sup> John Dreiford, “Anything but Ordinary: POW Sports in a Barbed Wire World,” *Journal of Sports History* (Fall 2007), 419.

<sup>86</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012, p. 79.

<sup>87</sup> Munro Fraser, “Prisoner of War Life,” in *Prisoners of the Reich: Germany's Captives, 1939-1945*, ed. David Rolf (London: Cooper, 1988), 88.

<sup>88</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>89</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

Amerikos<sup>90</sup>. Tačiau Stalag Luft 6 belaisviai savo atsiminimuose išskyrė problemą, kad dėl prasto maitinimosi išlaikyti sportinę formą bokso dvikovoms nebuvo paprasta. B. Doherty pasakojo, kad keletą savaičių treniravosi su Steve Swidirski iš Klyvlando ir jam buvo sunku pasiruošti kovoms iš pusės Raudonojo kryžiaus maisto davinio ir iš pjuvenų keptos duonos. D. Kirby, kuris taip pat treniravosi su S. Swidarski, pažymėjo, kad jis buvo iš tų, kurie išmokė kovoti<sup>91</sup>. Viena iš bokso dvikovų įvyko karštą liepos mėn. dieną, kai B. Doherty Stalag Luft 6 ringe susitiko su Perry Aussie. B. Doherty entuziastingai pateikė kovos detales ir galiausiai konstatavo: „Buvo gera laimėti tą dieną“<sup>92</sup>.

Stalag Luft 6 belaisviai taip pat prisiminė, kad 1944 m. žiemos mėnesiais, kai orai pakankamai atvėso, pasiruošė ledo ritulio aikštę, kuris tapo ypač populiarus tarp kanadiečių<sup>93</sup>. Ledo ritulio aikštės statyba užtrukdavo. Pirmiausia, savadarbiais kastuvais būdavo išlyginama aikštelė, aplink kurią būdavo pastatomi smėlio ar sniego pylimai. Po to buvo galima užpilti vandenį, kartais pripumpuojant iš priešgaisrinio baseino, bet dažniausiai belaisviai patys turėdavo vandenį sunešti kibirais. Vandeniui sušalus susiformuodavo maždaug 1 colio (2,54 cm.) storio ledas<sup>94</sup>. Tuo metu, kai Stalag Luft 6 belaisviai aktyviai įsitraukdavo į žaidimus, būdavo rečiau siunčiami laišakai į namus su prašymais atsiųsti knygų. Pavyzdžiui, kai E. S. Miller kalėjo Stalag Luft 3, jis dažniau prašydavo atsiųsti knygų nei Stalag Luft 6. 1943 m. birželio 5 d. rašytame laiške paprašė atsiųsti pačiūžas<sup>95</sup>. Stovykloje pradėti organizuoti turnyrai, o juose dominavo kanadiečiai<sup>96</sup>. Tačiau 1943–1944 m. žiemą Stalag Luft 6 ledo ritulys buvo žaidžiamas tik trumpą laiką. E. S. Miller laišakai atskleidžia, kad oro temperatūra nebuvo tinkama išsilaikyti ledui: „Čiuožinėjimas baigtas čia ir viskas išdžiuvo“<sup>97</sup>.

Viena iš pagrindinių sporto funkcijų karo belaisvių stovykloje buvo išlikti fiziškai sveikesniems. Stovyklos valdžia leido kaliniams aktyviai įsitraukti į sportą, nes buvo manoma, kad toks užimtumas padės išvengti potencialių bandymų pabėgti. Be to, nemažai belaisvių iš abiejų pusių lažybose statydavo savo maisto davinius ir cigaretes. Tai didino sportinį susidomėjimą. Kaip akcentavo B. Doherty, laimėjusi šalis stipriai padidindavo savo atsargas<sup>98</sup>. Sportas ne tik padėjo sukurti sveikesnę ir patrauklesnę stovyklos aplinką, bet taip pat tapo svarbia priemone, užtikrinančia kalinių psichinę

---

<sup>90</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>91</sup> Don Kirby. Prieitis per internetą: <<http://www.stalagluft4.org/Don%20Kirby.htm>>.

<sup>92</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>93</sup> Mackenzie, *The Colditz Myth*, 201.

<sup>94</sup> John Dreiford, “Anything but Ordinary: POW Sports in a Barbed Wire World,” *Journal of Sports History* (Fall 2007), 425.

<sup>95</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012, p. 81.

<sup>96</sup> Dancocks, *In Enemy Hand*, 101-102.

<sup>97</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012, p. 82.

<sup>98</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

gerovę<sup>99</sup>. Be to, sportas sustiprindavo ir patriotinius jausmus. Kaip liudija E. S. Miller rašyti laišakai, organizuotos varžybos dažnai vykdavo tarp komandų, sudarytų nacionaliniu pagrindu<sup>100</sup>. Bob Doherty išskyrė sportinę konkurenciją su anglais, kuri, anot jo buvo naudinga<sup>101</sup> – varžybos padėjo palaikyti belaisvių moralę.

Kitas svarbus atsiminimuose užfiksuotas belaisvių gyvenimo aspektas yra bandymai pabėgti. Atsiminimuose neretai pažymėta, kad buvo nuolat planuojama, kaip ir kada galima pabėgti, juolab tai buvo karo belaisvių pareiga<sup>102</sup>, o pabėgimai palaikė jų moralę<sup>103</sup>. Stalag Luft 6 kalėjęs F. Paules pasakojo, kad kurį laiką tunelių kasimas buvo savotiška pramoga, o stovyklos vadovybė žinojo apie tai<sup>104</sup>. Galima nuspėti, kad pastaroji tikėjosi, kad belaisvių išitraukimas į darbą padės išvengti didesnių pasipriešinimo formų.

Belaisviai suformuodavo „pabėgimo“ komitetus, kuriuose idėjos buvo pateikiamos, įvertinamos ir atrenkami dalyviai. Stalag Luft 6 karo belaisvių atsiminimuose pažymėta, kad britai į stovyklą atvyko su išvystyta savo vidine vadovybe ir buvo sukaupę patirtį organizuojant stovyklos gyvenimą ir vykdant pabėgimo operacijas<sup>105</sup>. Organizuojami susitikimai dėl pabėgimo operacijų buvo slapti, nes stovyklos kieme nebuvo leidžiama būriuotis daugiau nei trijų asmenų grupėse. Kita vertus, pasak R. Waldrop, sunku buvo suplanuoti pabėgimą. Jis tai argumentavo tuo, kad Stalag Luft 6 barakuose grindys buvo iš žemių (plūktinės), o pati stovykla buvo atvirame lauke maždaug už pusės mylios iki artimiausio miško. R. Waldrop pažymėjo, be medinių grindų nebuvo galimybės paslėpti tunelį ir, be to, toje Europos dalyje, kur buvo Stalag Luft 6, dirvožemis buvo poros ar trijų pėdų gylio, po kuriuo žemių spalva buvo visiškai kitokia nei viršutiniame sluoksnyje. Nebūtų pavykę paslėpti stovyklos teritorijoje skirtingų spalvų žemių<sup>106</sup>. Kaip liudija nemaža dalis Stalag Luft 6 belaisvių atsiminimų, jie vis vien atrasdavo būdų pabėgti, nors anaipol ne visi bandymai būdavo sėkmingi. Stalag Luft 6 kalėjęs E. Jurist pasakojo, kad kartą britų belaisvių lyderis Dixie Dean pakvietė jo muzikantų grupę pagroti. Britai norėjo, kad grojant būtų sukeltas triukšmas, nes po specialiai pastatyta scena buvo kasamas tunelis, kurį vėliau vokiečiai vis vien aptiko<sup>107</sup>. Tačiau, pasak jo, po Didžiojo pabėgimo iš Stalag Luft 3 situacija pasikeitė. Stalag Luft 6 belaisviai buvo sukviesti į aikštę, buvo suskaičiuoti, o po to stovyklos

---

<sup>99</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012, p. 80.

<sup>100</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012, p. 80.

<sup>101</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>102</sup> BURGESS, James Reginald. *Vanishing Voices: The Impact of Life Behind the Barbed Wire on World War II Prisoners of War*. Doctoral Dissertation. Georgia Southern University, 2008, p. 188.

<sup>103</sup> Don Kirby. Prieitis per internetą: <<http://www.stalagluft4.org/Don%20Kirby.htm>>.

<sup>104</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>105</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>106</sup> BURGESS, James Reginald. *Vanishing Voices: The Impact of Life Behind the Barbed Wire on World War II Prisoners of War*. Doctoral Dissertation. Georgia Southern University, 2008, p. 191.

<sup>107</sup> Ed Jurist. Prieitis per internetą: <<http://www.stalagluft4.org/Ed%20Jurist.htm>>.



komendantas vokiškai sušuko, o Bill Krebs išvertė į anglų kalbą: „Čia tai neįvyks! Nuo šiol visi bus šaudomi“<sup>108</sup>.

Stalag Luft 6 buvo sugalvotas pabėgimo planas, pagal kurį ketinta patekti į stovyklos išvietę, išsikasti joje tunelį ir peršliaužti po pagrindiniais stovyklos vartais<sup>109</sup>. Šis planas buvo realistinis, nes pagrindiniai vartai buvo vienintelė vieta, po kuria buvo galima iškasti tunelį. Visur kitur aplink stovyklą buvo „V“ formos tranšėja, iškasta smėlingoje žemėje. Buvo nusileidžiama į tualetą, ten palaukiama, kol vakarop patalpos bus užrakintos, o tuomet per naktį kasama. Kaip pažymėjo vienas iš belaisvių, jei tualetas būtų tik ką išpumpuotas, tai vis vien nebūtų maloni vieta praleisti naktį<sup>110</sup>. Tokiomis sąlygomis belaisviai kasdavo tunelį iki aušros. Šis pabėgimo planas buvo pradėtas įgyvendinti, bet iškasus apie penkias pėdas, tunelis įgriuvo. Dirvožemis buvo pernelyg smėlėtas. Vis dėlto, kaip liudija belaisviai, niekas nebuvo sugautas<sup>111</sup>.

Tyrinėjant atsiminimus karo belaisvių, kalėjusių Stalag Luft 6, pastebėta, kad jie nėra linkę savo atsiminimuose akcentuoti patirtų žiaurumų. Be to, iš pateiktų amžininkų liudijimų galima susidaryti įspūdį, kad kalinimo sąlygos buvo pakenčiamos. Tačiau svarbu akcentuoti, kad elgesys belaisvių atžvilgiu priklausė nuo jų statuso. Kaip pabrėžė belaisviai, žiauriausiai buvo elgiamasi su Sovietų Sąjungos kariais, nes jiems nebuvo taikomos 1929 m. Ženevos konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais normos. Ženevos konvencija buvo pasirašyta tarp sąjungininkų ir nacistinės Vokietijos. Raudonosios armijos belaisviai nebuvo vakariečių antihitlerinės koalicijos dalis, tuo labiau nebuvo Ženevos konvencijos jurisdikcijoje, jų Raudonasis kryžius neinspektavo. Kaip pažymėjo W. Meadows, Ženevos konvencija buvo tarsi karo belaisvių Biblija<sup>112</sup>. Pavyzdžiui, ja vadovaujantis, karininkams ir puskarininkams buvo suteikta privilegija nedirbi fizinio darbo<sup>113</sup>. Tačiau šios privilegijos trūkumas buvo tas, kad tie belaisviai, kurie įsitraukė į žemės ūkio darbus, turėjo daugiau laisvės už tuos, kurie likdavo pagrindinėse stovyklose. Be to, už stovyklos ribų buvo galima papildyti maisto racioną prekiaujant su vietos gyventojais. Kai kuriems darbas taip pat suteikė galimybę lengviau išgyventi kalinimo laikotarpį, turėjo terapinės naudos ir galėjo būti mažiau demoralizuojantis nei vien būvimas stovykloje<sup>114</sup>.

Raudonosios armijos karių atsiminimų nėra aptikta, bet apie jų kalinimo sąlygas abstraktų vaizdą suformuoja sąjungininkų belaisvių liudijimai. Stalag Luft 6 sovietų karo belaisviai buvo laikomi

<sup>108</sup> Ed Jurist. Prieitis per internetą: <<http://www.stalagluft4.org/Ed%20Jurist.htm>>.

<sup>109</sup> Dad's Story: Robert Thor Peterson. MIA/POW. 15<sup>th</sup> Airforce, 5<sup>th</sup> Wing, 2<sup>nd</sup> Bomb Group, 96<sup>th</sup> Bomb Squadron. Prieitis per internetą: <<http://www.stalagluft4.org/pdf/dad's%20story%201a.pdf>>.

<sup>110</sup> Kieno tai citata? Dad's Story: Robert Thor Peterson. MIA/POW. 15<sup>th</sup> Airforce, 5<sup>th</sup> Wing, 2<sup>nd</sup> Bomb Group, 96<sup>th</sup> Bomb Squadron. Prieitis per internetą: <<http://www.stalagluft4.org/pdf/dad's%20story%201a.pdf>>.

<sup>111</sup> Dad's Story: Robert Thor Peterson. MIA/POW. 15<sup>th</sup> Airforce, 5<sup>th</sup> Wing, 2<sup>nd</sup> Bomb Group, 96<sup>th</sup> Bomb Squadron. Prieitis per internetą: <<http://www.stalagluft4.org/pdf/dad's%20story%201a.pdf>>.

<sup>112</sup> Interview with Walter Meadows (1922). Prieitis per internetą: <[http://www.memoriesofwar.org.uk/documents/Walter\\_Meadows.pdf](http://www.memoriesofwar.org.uk/documents/Walter_Meadows.pdf)>.

<sup>113</sup> BEAUMONT, Joan. Rank, Privilege and Prisoners of War. *War and Society*, 1983, no. 1, p. 67-94.

<sup>114</sup> GANN, Emily. *Correspondence, Camaraderie, and Community: The Second World War for a Mother and Son*. Master thesis. Ottawa, 2012.

ypatingai sunkiomis sąlygomis, jokios paramos jie negaudavo. Raudonosios armijos belaisviai buvo maitinami neskustomis bulvėmis, burokais, nedideliu kiekiu duonos. L. Schrenk pasakojo, kad su rusų belaisviais nebuvo leidžiama kalbėtis, todėl su jais kontaktuodavo tik tuomet, kai vokiečių sargybiniai nematydavo<sup>115</sup>. Jis svarstė, kad rusų belaisviai žinojo, kad yra pasmerkti, todėl jie tikrai nevertino savo gyvenimo ir stengėsi vokiečiams sukelti kuo daugiau problemų. Ko gero, L. Schrenk rusais įvardino visus sovietinius karo belaisvius, todėl toliau, perteikiant jo atsiminimus, rusai bus įvardinami sovietiniais arba Raudonosios armijos karo belaisviais. Pasak L. Schrenk, vokiečiai nekeitė sovietinių karo belaisvių, bet nežudė jų, nes „sunkų, purviną darbą būtų tekę padaryti jiems patiems“<sup>116</sup>. L. Schrenk prisiminė keletą incidentų, kurie, anot jo, liudijo užsispyrusius sovietinius karo belaisvius. Kartą jie remontavo vieno stovyklos pastato stogą. Artėjo naktis, vokiečių sargybiniai sušvilpė, kad belaisviai nusileistų nuo stogo. Visi sovietiniai karo belaisviai perbėgo į kitą stogo pusę ir kiek vokiečiai ragino, jie nenusileido. Galiausiai vokiečiai buvo priversti patys lipti ant stogo, pritvirtinti durtuvus ir nuvyti juos. Vos nusileidę, visi Raudonosios armijos belaisviai išsibėgiojo ir pasislėpė. Vokiečiai turėjo juos sugaudyti po vieną<sup>117</sup>. Tačiau nėra duomenų, kokia jiems bausmė buvo pritaikyta. Kitą įvykį taip pat prisiminė L. Schrenk. Vokiečiai plėtė stovyklos teritoriją pastatydami palapinę. Sovietiniams karo belaisviams buvo nurodyta pastatyti 4 aukštų lovas. Vieną dieną, kai vokiečiai nematė, L. Schrenk įlindo į naujai pastatytą palapinę ir sužinojo, kad sovietiniai belaisviai panaudojo nuo 20 iki 30 vinių dviem viršutiniam lovų aukštams ir jokių į pirmuosius du. Tokie gultai galėjo lengvai sulūžti<sup>118</sup>.

Raudonajai armijai skverbiantis Vakarų kryptimi, naciai turėjo nuspręsti, palikti belaisvius ir leisti juos išvaduoti sovietams, arba juos evakuoti. Būtent evakuacijos iš Stalag Luft 6 epizodai atsispindi dažno sąjungininkų belaisvio atsiminimuose.

Dar iki evakuacijos, pasak išgyvenusiųjų belaisvių, maisto racionas šiek tiek pagerėjo ir jie pradėjo gauti daugiau siuntinių iš Raudonojo kryžiaus. Taip nutiko todėl, nes, pasak belaisvių, vokiečiai nenorėjo nieko palikti ateinantiems rusams<sup>119</sup>. Stovykloje kalėjęs Bob Doherty rašė: „Paskutinis mūsų įrašas 1944 m. birželio 24 d. Iki tol stovykloje vyko šurmulyš dėl pasiruošimo iškilmingoms Liepos 4-os dienos šventėms. „Orkestrai ir dainininkai repetuodavo „be atvangos“. Tuo metu visi žinojo, kad rusai prasiveržė per frontą ir keliavo tiesiai į Rytų Prūsiją. Vokiečiai nenorėjo, kad žinotume apie netrukus prasidėsiančią evakuaciją [...]. Kitaip tariant, vokiečiai norėjo, jog mes

<sup>115</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>116</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>117</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>118</sup> My POW Experience. By S/Sgt. Lester F. Schrenk, 2009. Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkpow.pdf>>.

<sup>119</sup> BURGESS, James Reginald. *Vanishing Voices: The Impact of Life Behind the Barbed Wire on World War II Prisoners of War*. Doctoral Dissertation. Georgia Southern University, 2008, p. 192.

manytume, jog viskas yra kontroliuojama ir jokių pokyčių neverta tikėtis. [...] Lauke belaisviai žaidė su kamuoliu. Viduje vyrai persiuvinėjo marškinius į krepšius ir didino savo maisto atsargas. „Vorlager“ vyrai, iškraunantys krovinius automobilius, naudojami kiekviena gudrybe tam, kad konservai nebūtų sunaikinti<sup>120</sup>. Tačiau esmingai fizinės belaisvių kondicijos tai nepakeitė. L. Schrenk, kuris iki Stalag Luft 6 evakuacijos joje buvo apie pusmetį, pasakojo, kad belaisviai kentė badą, visi prarado didžiąją dalį savo kūno svorio. Daugelis vis dar turėjo mūšio žaizdų, sunkių nudegimų, patirtų degant lėktuvams. Kai kurių kojos pirštai buvo nuplėsti, o kūnuose buvo įstrigę šrapneliai. Ir, pasak jo, nė vienas iš belaisvių nebuvo tinkamas tam, kas jų laukė evakuacijos metu: „Prisimenu vieną belaisvį, kurio veidas smarkiai buvo nudegęs. Daugumos jo veido bruožų neliko. Viena, ką galėjai aiškiai matyti, tai galvos dalį, kurią apsaugojo šalmas, ir smakrą, kurią apsaugojo deguonies kaukė“<sup>121</sup>. Jis pažymėjo, kad nei vienam iš šių vyrų nebuvo suteikta net menkiausia medicininė pagalba, buvo aptekę utėlėmis ir blusomis<sup>122</sup>. Trūko maisto, strigo tiekimas iš Raudonojo kryžiaus. Be to, pačių vokiečių santykis su belaisviai darėsi nuožmesnis. Taip skatina manyti L. Schrenk prisiminimas apie vokiečių teiginius dėl Ženevos konvencijos taisyklių laikymosi. Kai kartu su savo kovos draugais pateko į nelaisvę, vokiečiai informavo, kad Ženevos sutartis jiems neturėtų būti taikoma, nes „jūs esate Luft (oro) gangsteriai, moterų ir vaikų žudikai. Ir su jumis bus elgiamasi kaip su tokiais“<sup>123</sup>. L. Schrenk į nelaisvę pateko po sąjungininkų įvykdytų antskrydžių virš nacistinės Vokietijos ir tai suformavo atitinkamas vokiečių nuostatas belaisvių atžvilgiu. Tačiau nėra aišku, ar šiuos žodžius pasakė vokiečiai iš Stalag Luft 6, ar iš kitų kalinimo įstaigų.

Britų karališkose oro pajėgose tarnavęs Victor Arthur Martin, kuris kalėjo Stalag Luft 6, prisiminė, kad 1944 m. liepos mėn., artėjant Raudonosios armijos daliniams ir aiškiai girdint sunkiąją artileriją, buvo liepta nedelsiant evakuotis<sup>124</sup>. Tom McHale pasakojo: „Mums buvo leista pasiimti tik tai, ką galėjome panešti su savimi. Tai reiškė, kad reikėjo atrinkti ir išmesti ką nors iš mūsų nedidelio karo belaisvių turto. Mes išvykome dviem grupėmis geležinkeliu, o F. Paules paprašė manęs pasilikti. Nauja vokiečių pamaina atvyko į mūsų apleistą stovyklą; pirmiausia Luftwaffe sargybiniai, o paskui Wehrmacht sargybiniai iš netoliese esančio posto. Jie išrausė apleistus barakus, pasiimdami tai, ką paliko belaisviai. Čia buvo vadinamosios išrinktosios rasės atstovai, šluojantys viską (angl. mopping up) iš amerikiečių belaisvių. Mes išžygiavome į Vorlager pasiimti po du Raudonojo kryžiaus davinius kelionei<sup>125</sup>. Kitas Stalag Luft 6 kalėjęs Alan King akcentavo, kad prie stovyklos išėjimo vartų

<sup>120</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>121</sup> SCHRENK, Lester. The Evacuation of Stalag Luft VI (Heydekrug, East Prussia). Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkevac.pdf>>.

<sup>122</sup> SCHRENK, Lester. The Evacuation of Stalag Luft VI (Heydekrug, East Prussia). Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkevac.pdf>>.

<sup>123</sup> SCHRENK, Lester. The Evacuation of Stalag Luft VI (Heydekrug, East Prussia). Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkevac.pdf>>.

<sup>124</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>125</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

belaisviams buvo duota po vieną kanadietišką siuntinį, o rankose jis dar nešėsi suvyniotą antklodę – „tai buvo visas mano žemiškas turtas“<sup>126</sup>. Kaip pažymėjo V. A. Martin, likę Raudonojo kryžiaus maisto produktų siuntiniai buvo sumesti į belaisvių stovyklos išmatų talpyklą, kad jais sovietai nepasinaudotų<sup>127</sup>.

Stovyklos evakuacija vyko keliais etapais. Pagrindinė 1 000 amerikiečių grupė paliko stovyklą vėlyvą popietę 1944 m. liepos 14 d. Belaisvių atsiminimuose iš evakuacijos neretai pabrėžiama, kaip jie buvo sunkvežimiais išgabenti į Memelį. Būtent tai akcentavo L. F. Schrenk, pasak kurio, vokiečiai tiesiogine prasme sugrūdo belaisvius į sunkvežimius ir paliko tamsoje, karštą liepos mėn. dieną, be vandens ir jokių sanitarinių sąlygų<sup>128</sup>. Sunkvežimis buvo toks perkrautas, kad net nebuvo galimybės atsisėsti. Desantininkas A. King prisiminė, kaip kartu su pagrindine grupe iš E lagerio žygiavo 2 mylias iki traukinio. Jis prieš išeidamas iš stovyklos buvo pasisiuvęs britišką kelioninį krepšį, kuris buvo pripildytas drabužių ir maisto<sup>129</sup>.

Po šio evakuacijos etapo belaisvių atsiminimuose išskirtas laipinimas į laivus Memelio uoste ir kelionė juo. Viena amerikiečių belaisvių grupė buvo sugrūsta į laivą „Masuren“, o kita grupė, sudaryta iš britų ir kitų belaisvių, į „Insteberg“. Kaip prisiminė B. Doherty, „Masuren“ buvo aprūdijęs, senas anglis gabenantis laivas, kurį perėmė vokiečiai iš rusų. Ant kamino vis dar buvo sovietiniai kūjo ir pjautuvo simboliai<sup>130</sup>. Šis belaisvių sugrūdimo į laivo triumus epizodas yra ypač ryškus atsiminimuose. Pasak to paties B. Doherty, belaisviai kopėčiomis turėjo nusileisti į triumą ir susirasti sau vietą. Buvo tamsu, o karštis nepakeliamas, tačiau vokiečiai tiesiog sumetė belaisvių maisto paketus ir krepšius į laivo triumą ir teko jais atsidalinti<sup>131</sup>. L. Schrenk pasakojo, kad Memelio uoste stovėjusio „Masuren“ triume buvo apie 6 colius anglies ir dulkių: „jame nebuvo pakankamai vietos mums sėdėti ir nebuvo jokių sanitarinių sąlygų, išskyrus dvejopos paskirties kibirą, kuris keliavo tarp mūsų. Vandens beveik nebuvo. Kai gaudavome vandens, tai jis buvo tame pačiame kibire, kuriame lengvindavomės“<sup>132</sup>. A. Kingas taip pat išskyrė tą patį didelį kibirą, kuris buvo leidžiamas aukštyn ir žemyn virve nuo viršutinio denio<sup>133</sup>. Tom McHale pasakojo, kad Memelio uoste keli tūkstančiai belaisvių buvo sugrūsti į laivą dviejų dienų kelionei per Baltijos jūrą. Tai, ko gero, buvo jūrinis „Juodosios Kalkutos skylės“<sup>134</sup>

---

<sup>126</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>127</sup> World War Two Anniversary: Part 8. By Judith Pay (on behalf of Ken Mulvey). Alfred (Alf) Thomson, Part 2. Prisoners of War. New Zealand Society of Genealogists. Newsletter, 2019, vol. 34, no. 9, p. 3. Prieitis per internetą: <<https://www.genealogy.org.nz/data/media/documents/Branches/Riccarton/2019-10-Riccarton.pdf>>.

<sup>128</sup> SCHRENK, Lester. The Evacuation of Stalag Luft VI (Heydekrug, East Prussia). Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkevac.pdf>>.

<sup>129</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>130</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>131</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>132</sup> SCHRENK, Lester. The Evacuation of Stalag Luft VI (Heydekrug, East Prussia). Prieitis per internetą: <<https://www.airmen.dk/pdfs/schrenkevac.pdf>>.

<sup>133</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>134</sup> Juodoji Kalkutos skylė buvo požeminis kalėjimas Viljamo forte, Kalkutoje, kurio matmenys buvo 4,30 × 5,50 metrai, kuriame Siraj ud-Daulah, Bengalijos Nawab būriai, tris dienas kalino britų karo belaisvius nuo 1756 m. birželio 20 d. John Zephaniahas Holwell, vienas iš britų belaisvių ir Rytų Indijos kompanijos darbuotojas, teigė, kad po Williama forto kritimo

atitikmuo<sup>135</sup>. Pasak B. Doherty, belaisviai buvo sugrūsti kaip sardinės, nors tarp jų buvo ir sergančiųjų, iš kurių vienas buvo psichiškai nestabilus<sup>136</sup>. R. Waldrop savo atsiminimuose šį evakuacijos etapą, kai kartu su kitais belaisviais buvo nugabentas į laivą, rašė: „Mes ten buvome kaip krūva vergų, ten buvo pilna žmonių“<sup>137</sup>. Jų keliai buvo sulenkti po smakru, o karštis buvo kaip pragare<sup>138</sup>. Panašiai apie evakuaciją rašė ir Hy Hatton, kuris buvo vienas iš paskutiniųjų belaisvių, evakuotų iš stovyklos, o jo dienoraštyje atsispindi trumpas tų dienų pasakojimas: „Pasiekę Memelį, mes buvome patalpinti krovinio laivo laivagalyje, kuriame buvo keli tūkstančiai kalinių. Laivo triume buvo tiek daug mūsų, kad nebuvo įmanoma nei valgyti, nei miegoti, nei kažkaip kitaip palengvinti savo padėties“<sup>139</sup>. Victor Arthur Martin prisiminė, kad Memelio uoste su belaisviais buvo sugrūsti kaip sardinės, be elementarios sanitarijos į purviną ir aprūdijusį seno garlaivio „Insterburg“ triumą. Vasaros karštį, troškulį ne visi kaliniai gebėjo pakelti<sup>140</sup>.

Šitai belaisviai keliavo laivais daugiau kaip 3 dienas. Visą tą laiką, sunkvežimiuose, traukinyje ir laivuose nebuvo duodama jokio maisto. Pasak A. King, „alkis buvo nuolatinis gyvenimo palydovas“<sup>141</sup>. Pasak B. Doherty, pirmąją kelionės dieną belaisviai galėjo pakilti ant denio įkvėpti šiek tiek oro. Pasinaudojęs proga, minėtasis nestabilios psichikos belaisvis, išsoko per bortą ir buvo nušautas<sup>142</sup>.

## 2. Macikai kaip Sovietų Sąjungos karo belaisvių ir GULAG'o lageriai

Atliekant Macikų lagerio atminties grupėms būdingų naratyvų tyrimus susidurta su problema, kad atsiminimų asmenų, kalėjusių 1. LSSR NKVD Pataisos darbų kolonijų skyriaus 3-iojoje pataisos darbų kolonijoje, 2. LSSR NKVD 184 karo belaisvių lageryje ir 3. LSSR NKVD 2652 specialiojoje karo belaisvių ligoninėje, aptikta tik keletas. Tačiau ir jų dėka galima susidaryti preliminarų vaizdą apie vyravusią lagerių tvarką, kalėjusių asmenų kasdienybę ir epizodus, kurie įsirežė atmintyje.

Macikuose 1944–1955 m. veikė Sovietų Sąjungos NKVD (MVD) GULAG'o padalinys, 3-oji pataisos darbų kolonija, vėliau pervadintas 3-ojo lagerio skyriumi. Jame veikė buvusio nacių karo

---

likę gyvi britų kareiviai, anglo-indų kareiviai ir indų civiliai buvo įkalinti vienai nakčiai tokiomis sąlygomis, kad daugelis žmonių mirė nuo uždusimo ir išsekinti karščio. 123 iš 146 kalinių, kalėjusių ten, mirė. Little, J. H. (1916) 'The Black Hole — The Question of Holwell's Veracity' (1916) *Bengal: Past and Present*, vol. 12. pp. 136–171

<sup>135</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>136</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>137</sup> BURGESS, James Reginald. *Vanishing Voices: The Impact of Life Behind the Barbed Wire on World War II Prisoners of War*. Doctoral Dissertation. Georgia Southern University, 2008, p. 192.

<sup>138</sup> BURGESS, James Reginald. *Vanishing Voices: The Impact of Life Behind the Barbed Wire on World War II Prisoners of War*. Doctoral Dissertation. Georgia Southern University, 2008, p. 192.

<sup>139</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>140</sup> World War Two Anniversary: Part 8. By Judith Pay (on behalf of Ken Mulvey). Alfred (Alf) Thomson, Part 2. Prisoners of War. New Zealand Society of Genealogists. Newsletter, 2019, vol. 34, no. 9, p. 3. Prieitis per internetą: <<https://www.genealogy.org.nz/data/media/documents/Branches/Riccarton/2019-10-Riccarton.pdf>>.

<sup>141</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

<sup>142</sup> HATTON, Greg. The Heydekrug Run. Prieitis per internetą: <<https://www.b24.net/storiesHatton.htm>>.

belaisvių lagerio Stalag Luft 6 teritorijoje. 1948 m. uždarius lagerį Nr. 184 ir 2652 specialiąją ligoninę, 3-ojo skyrius teritorija išsiplėtė. GULAG'o Šilutės (Macikų) lageryje iki 1955 m. buvo kalinami neįtikė sovietų okupacinei valdžiai Lietuvos piliečiai (politiniai ir kriminaliniai nusikaltėliai), tarp kurių profesoriai, dvasininkai, kultūros žmonės, ūkininkai, taip pat moterys bei lageryje gimę jų vaikai. Didžioji dalis kalinių lageryje buvo neįgalieji. Jie buvo atvežti ne tik iš Lietuvos, bet ir iš rytinėse SSRS srityse buvusių kalinimo įstaigų. 3-iojo lagerio skyriuje kalinimo sąlygos pasižymėjo žiaurumu. Lageryje žuvusiųjų žmonių tikrosios mirties priežastys buvo slepiamos, nes jas sąlygojo sunkus prievartinis darbas, šaltis ir badas. Per visą lagerio egzistavimo laikotarpį kaliniams trūko lovų, patalynės, antklodžių. Kas antram kaliniui trūko apatinių baltinių. Kaliniai neturėjo pakankamai viršutinių drabužių, ypač šiltų žiemos metu, trūko avalynės. Lagerio medikai turėjo teisę „diagnozuoti“ tik tuberkuliozę, plaučių uždegimą bei panašias ligas. 3-ojoje pataisos darbų kolonijoje kalėjusio Broniaus Antanaičio prisiminimai atskleidžia stovyklos struktūrą, vadovybės elgesį su kaliniais, gyvenimo sąlygas. Jis apibūdino pirmuosius įspūdžius patekus į pataisos darbų koloniją. Pasak jo, pirmiausia su kitais kaliniais buvo suvartytas į tuščią, išdaužytais langais karantinui skirtą baraką<sup>143</sup>. Gyvenamieji mūriniai barakai buvo sustatyti dviem eilėm. Per vidurį plati kaip gatvė aikštė. Viena eilė aikštės gale virtuvė ir valgykla, kitame – keletas mažesnių medinių pastatų. Ten sandėliai, buhalterija, ligoninė, sanitarinė dalis, pirtis ir kt. Atokiau, už pastatų lagerio kampe stovėjo izoliatorius, kuri kaliniai, pasak B. Antanaičio, vadino „būru“, „kandėju“ ir juokais – „perdilninku“<sup>144</sup>. Vienas mūrinis barakas, skirtas moterims, buvo užtvirtas. Toliau B. Antanaitis pasakojo, kad aplink lagerį buvo pastatyta apie trijų metrų aukščio dviejų eilių spygliuotų vielų tvora. Iš abiejų tvoros pusių buvo maždaug dešimties metrų pločio grėbliais išpurentos draudžiamosios zonos. Jas peržengus, sargybinis šaudavo be įspėjimo<sup>145</sup>. Ties sargybos bokšteliais buvo įtaisytos šunų būdos. Aplink visą lagerį pagal tvorą pratempta stora viela šunims pririšti. Šunys galėjo bėgioti nuo bokštelio iki bokštelio.

B. Antanaitis pateikė prisiminimus apie lagerio vadovybę. Lagerio administraciją sudarė: lagerio viršininkas, režimo viršininkas, operatyvinis įgaliotinis, kalinių vadinamas „kūmu“, kultūrinio auklėjimo dalies viršininkas, apsaugos (visų sargybinių) viršininkas. Taip pat buvo sanitarinės dalies viršininkas, gamybos ir planavimo dalies viršininkas ir keliolika prižiūrėtojų. Vidaus tvarkai prižiūrėti iš kalinių parinktas komendantas ir „nariadčikai“<sup>146</sup>. Gydytojai, sanitarai, „auklėtojai“, virėjai, kirpėjai, barakų tvarkytojai ir viskas kitas smulkus personalas buvo sudarytas iš kalinių. Kaliniai suskirstyti darbo brigadomis. Jų buvo trys pagrindinės rūšys: zonos darbams, lauko darbams ir amatininkų. Amatininkams už lagerio lauke pastatytos dirbtuvės. Jos kaip ir lageris aptvertos spygliuotų vielų tvora ir apstatytos sargybinių bokšteliais. Dirbtuvių zona buvo vadinama garažu. Garaže dirbo siuvėjai,

<sup>143</sup> ANTANAITIS, Bronius. *Žodžiai iš pragaro*.

<sup>144</sup> ANTANAITIS, Bronius. *Žodžiai iš pragaro*.

<sup>145</sup> ANTANAITIS, Bronius. *Žodžiai iš pragaro*.

<sup>146</sup> ANTANAITIS, Bronius. *Žodžiai iš pragaro*.

batsiuviai, kalviai, šaltkalviai, račiai, kubiliai ir kitokie amatininkai. Laukų darbams atrinkti žmonės be specialybės. Brigadoms prižiūrėti ir vadovauti iš kalinių parinkti brigadininkai. Pasak B. Antanaičio, jais būdavo skiriami akiplėšiški, žiaurūs ir smarkūs „blatnieji“<sup>147</sup>. Brigadininkams pavesta nustatyti, kas kiek padirbdavo, ir pagal išdirbio normą skirti maisto davinį – nuo jų priklausydavo kalinių gyvenimas. Pasak B. Antanaičio, su brigadininku pyktis nebuvo verta. Geras brigadininkas ras būdą padėti, o blogas arba užpykdytas gali visiškai pribaižti<sup>148</sup>.

B. Antanaičio atsiminimuose užfiksuotos vykdytos patikros. Koks šešetas kareivių įsiverždavo į baraką. Vienmarškiniai kaliniai susirikiuodavo barako viduryje, o kareiviai „purtė, mėtė, kratė, visus daiktus suvertė į bendrą krūvą, sumaišė“<sup>149</sup>. Tokios kratos buvo daromos kas dvi savaites.

Sanitarinės sąlygos buvo skurdžios. Pasak B. Antanaičio, skalbinių ir patalynės nedavė: „Savos apatinės drapanos neskalbiamos nuo prakaito ant kūno supuvo ir suplyšo. Iš namų atsiųstas pavogė“. Nuo parazitų kas dešimtą dieną leisdavo į pirtį, kur buvo galimybė nusimaudyti ir išdeginti rūbus. Dėl to, anot B. Antanaičio, utėlių nebuvo, bet su blusomis kova neįmanoma<sup>150</sup>.

Maisto racionas buvo menkas. Valgykla ir virtuvė buvo mediniame, viduje stulpais paramstyname barake. Tarp stulpų eilėmis sustatyti ilgi stalai ir suolai. Pirmutinis stalas buvo skirtas didžiausią išdirbį padariusiems („rekordininkams“), o prie paskutinio sėdėjo tie, kurie atsisakė dirbti. Bet tokių, anot B. Antanaičio, beveik nebūdavo<sup>151</sup>. Valgykla buvo nedidelė, visi kaliniai vienu metu netilpdavo, todėl reikėdavo skubėti: „Iš metalinių bliūdelių skystą sriubą užsivertę išgerdavome ir – pro duris“<sup>152</sup>. Dėl prasto maisto ir nelengvų darbų lauko brigadų žmonės nusilpo. Jie būreliais vakarais slankiodavo apie šiukšlių dėžes ir pamazgų duobes, kapstydamo ir ieškodavo maisto atliekų<sup>153</sup>. Kaunietis Kašeta daržuose per dieną sušlamšdavo gal glėbį balandų.

Kaliniai dirbo nuo aštuntos iki aštuonioliktos valandos, su viena valanda skirta pietų pertraukai. . Poilsio dienų neturėjo. Po pusryčių brigados prie vartų rikiuodavosi po penkis. Prižiūrėtojai su medinėmis lentelėmis rankose skaičiuodavo penketukus ir leisdavo pro vartus, kur būrys ginkluotų sargybinių brigadas patikrindavo. Du kareiviai atkišę šautuvus eidavo priekyje, o kiti, taip pat atstatę ginklus, eidavo užpakalyje. Jeigu kolona būdavo didelė, tai dar po keletą eidavo šonuose ir vesdavosi šunis. Darže darbo zoną apsmagstydamo gairėlėmis ir perspėdamo, kad už ribų peržengimą būsią šaunama be jokio įspėjimo. Konvojus susėsdavo zonos kampuose ir į darbo reikalus nesikišdavo. Kas reikėdavo dirbti, nurodydamo brigadininkas arba agronomas. Dienoms ilgėjant, darbai didėjo, maistas prastėjo. Nusilpę žmonės sunkiai judėjo. Viršininkai pyko, keikėsi, kaltino ir puolė brigadininkus, kad

<sup>147</sup> ANTANAİTIS, Bronius. *Žodžiai iš pragaro*.

<sup>148</sup> ANTANAİTIS, Bronius. *Žodžiai iš pragaro*.

<sup>149</sup> ANTANAİTIS, Bronius. *Žodžiai iš pragaro*.

<sup>150</sup> ANTANAİTIS, Bronius. *Žodžiai iš pragaro*.

<sup>151</sup> ANTANAİTIS, Bronius. *Žodžiai iš pragaro*.

<sup>152</sup> ANTANAİTIS, Bronius. *Žodžiai iš pragaro*.

<sup>153</sup> ANTANAİTIS, Bronius. *Žodžiai iš pragaro*.

neragina dirbti, o brigadininkai laukuose mušė ir spardė žmones<sup>154</sup>. B. Antanaitis taip pat atsiminė, kad lagerio aikštėse, ant barakų sienų ir darbovietėse prikabinėjo lentų su įrašytais šūkiomis darbštumui skatinti: „Davei žodį – tesėk!“, „Pasižadėjai – išpildyk!“, „Sąžiningu darbu išpirk tėvynei padarytą nusikaltimą!“, „Kas nedirba – nevalgo!“, „Stok! Ar tu lenktyniauji?“<sup>155</sup>.

Lageris Nr. 184, įsteigtas 1945 m., talpino apie 3000 karių. Didžiąją dalį belaisvių sudarė Kuršo katilė į nelaisvę paimti vokiečių kariai, taip pat buvo rumunų, vengrų, austrų, čekų, lietuvių ir kitų tautybių karių. 1946 m., praėjus metams, lageris Nr. 184 reorganizuotas į „gydomąjį“ lagerį. Buvęs lagerio kalnys gydytojas Arno Schulze savo prisiminimuose rašė: „Lagerio teritorija buvo aptverta kelių metrų aukščio spygliuotos vielos tvora. Už jos buvo metro pločio „mirties juosta“, kurioje laisvai lakstė šunys, už šios juostos buvo antra tvora. Nuo sargybos bokštelių sargybiniai laisvai galėjo apžvelgti visą teritoriją. Naktį taip vadinamoji „mirties juosta“ būdavo apšviečiama prožektoriais“<sup>156</sup>. Pagal fizinį pajėgumą Macikų belaisviai atlikdavo smulkius amatininkų darbus: gamino spynas, seifus, peilius, elektrines virykles, baldus ir kt., dirbo pagalbiniame ūkyje, žvejojo ir pan. Šiam lageriui buvo skirta 679 hektarai dirbamos žemės, 543 hektarai ganyklų, be to, ūkyje buvo 76 arkliai, 109 raguočiai, buvo penimos 25 kiaulės ir laikoma 71 višta<sup>157</sup>.

Remiantis lagerio belaisvių atsiminimais, 1945 m. ir 1946 m. pradžioje jie nebuvo aprūpinti švariais apatiniais drabužiais, nebuvo patalynės, belaisvius kamavo utėlės, blusos, blakės ir žiurkės, jie badavo, o pagalbinio ūkio žemės ūkio produkciją lagerio personalas beveik visą ar bent dalį išvogdavo (likdavo bulvių, raugintų kopūstų, burokėlių ir kt.)<sup>158</sup>. Belaisvių padėtis pradėjo gerėti tik 1946 m. antroje pusėje, kai aukšti Maskvos MVD pareigūnai pareikalavo lageriuose laikytis elementarios tvarkos. Vilniaus MVD vadovybė visą atsakomybę perkėlė lagerių valdybų viršininkams ir jų pavaduotojams<sup>159</sup>. Tada pradėjo mažėti, tiksliau, buvo daugiau atskleista vagysčių ir masinio grobstymo atvejų, buvo nubaustų lagerio pareigūnų. 1947–1948 m. belaisviai pradėjo gauti kokybiškesnio maisto, o už uždirbtus pinigus maisto produktų galėjo įsigyti lagerio krautuvėlėje bei nelegaliai iš vietos gyventojų<sup>160</sup>. DAUGIAU ATSIMINIMŲ

<sup>154</sup> ANTANAITIS, Bronius. *Žodžiai iš pragaro*.

<sup>155</sup> ANTANAITIS, Bronius. *Žodžiai iš pragaro*.

<sup>156</sup> GINIOTIS, Ignas. Macikų karo belaisvių stovyklos ir GULAG'o lageriai 1941–1955 m. III dalis [interaktyvus]. 2019 12 02. Prieitis per internetą: <<https://www.silaineskrastas.lt/kultura/silaines-sodas/maciku-karo-belaisviu-stovyklos-ir-gulago-lageriai-1941-1955-m-iii-dalis/>>.

<sup>157</sup> GINIOTIS, Ignas. Macikų karo belaisvių stovyklos ir GULAG'o lageriai 1941–1955 m. III dalis [interaktyvus]. 2019 12 02. Prieitis per internetą: <<https://www.silaineskrastas.lt/kultura/silaines-sodas/maciku-karo-belaisviu-stovyklos-ir-gulago-lageriai-1941-1955-m-iii-dalis/>>.

<sup>158</sup> TININIS, Vytautas. Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisvių Macikų lageris 1945–1948 m. In *Macikų mirties namai: Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939–1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015, p. 68–69.

<sup>159</sup> TININIS, Vytautas. Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisvių Macikų lageris 1945–1948 m. In *Macikų mirties namai: Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939–1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015, p. 69.

<sup>160</sup> GINIOTIS, Ignas. Macikų karo belaisvių stovyklos ir GULAG'o lageriai 1941–1955 m. III dalis [interaktyvus]. 2019 12 02. Prieitis per internetą: <<https://www.silaineskrastas.lt/kultura/silaines-sodas/maciku-karo-belaisviu-stovyklos-ir-gulago-lageriai-1941-1955-m-iii-dalis/>>.



Greta lagerio Nr. 184 1945 m. atskiruose barakuose buvo įkurta „2652-oji specialioji ligoninė“. Į šią ligoninę iš kitų Lietuvos lagerių buvo atvežti 652 sunkiai sergantys ir fiziškai išsekę karo belaisviai. Čia buvo gydomi įvairių tautybių atstovai: vokiečiai, austrai, lietuviai. 1945–1946 m. ligoninės būklė ir ligonių gydymo sąlygos buvo labai prastos, dėl prastai įrengtų ir neapšildytų barakų. Kaip savo atsiminimuose rašė gydytojas A. Schulze, žiemą labai trūko malkų, buvo mažai kūrenamos krosnys, pacientai gulėjo užsikloję plonomis antklodėmis ant šiaudais prikimštų maišų. Maistas buvo tik vandeniui skiesta „sriuba“, be jokių tirščių. Pacientų apžiūros metu vos pavykdavo nuimti skudurus nuo žmonių, drebančių iš šalčio, kad būtų galima paklausti plaučius<sup>161</sup>. A. Schulze apie sąlygas specialiojoje ligoninėje rašė: „Šalia utėlių, daugybės blusų ir blakių, ypač nemalonus buvo žiurkės. Jos puldavo lavonus. Kad išvengtume tokio išniekinimo, mes savo mirusius draugus guldydavome ant lentos ir per balkį prakištomis virvėmis pakeldavome nuo žemės, kad žiurkės negalėtų prieiti“<sup>162</sup>. Macikų specialiojoje ligoninėje buvo didelis pacientų mirtingumas. Macikuose 3-ojoje pataisos darbų kolonijoje kalėjęs buvęs Lietuvos karo lakūnas Leonas Alekna pasakojo: „Mūsų, politinių kalinių, mirtingumas šiame lageryje buvo palyginti mažas, o karo belaisvių gana didelis. Beveik kiekvieną rytą matydavome, kaip po keliolika jų išveždavo laidoti į už lagerio esančias bendras mūsų kapines“<sup>163</sup>.

#### DAUGIAU ATSIMINIMŲ.

Abu lageriai uždaryti 1948 m. Kalinimo sąlygos abiejuose lageriuose skyrėsi. Tai rodo ir belaisvių mirčių skaičius. „Karo belaisvių stovykloje Nr. 184“ mirė 29 asmenys, „2652 specialioje ligoninėje“ – 465.

### 3. Macikų lageris atminimo diskursuose

Karo belaisvių stovykla Macikuose nėra vienodai atsimenama skirtingose valstybėse. Kadangi šia stovykla Antrojo pasaulinio karo metais ir po jo disponavo dvi skirtingos totalitarinės sistemos, nesusiformavo bendra karo belaisvių stovyklų prisiminimų istorija. Įvairios aukų grupės karo įvykių atminimo vietose įrengė atminimo simbolius, tačiau kiekviena – savus. Be to, svarbų vaidmenį atlieka ne tik aukų (belaisvių), bet ir agresorių (stovyklos valdytojų) atsiminimai. Todėl karo belaisvių stovyklos dėl pačios savo esmės yra sudėtingos atminimo vietos, ir su jomis susijusius prisiminimus

<sup>161</sup> GINIOTIS, Ignas. Macikų karo belaisvių stovyklos ir GULAG'o lageriai 1941–1955 m. III dalis [interaktyvus]. 2019 12 02. Prieitis per internetą: <<https://www.silaineskrastas.lt/kultura/silaines-sodas/maciku-karo-belaisviu-stovyklos-ir-gulago-lageriai-1941-1955-m-iii-dalis/>>.

<sup>162</sup> A. Schulze, Führung und Bewahrung. Vokiečių karo belaisvio atsiminimai apie Macikų lagerį. Šilutė, 2009. Rankraštis, Šilutės muziejus. „Šilokarčiama“ laikraščio ir interneto svetainės puslapyje atsiminimus parengė Šilutės muziejaus direktorė Roza Šikšnienė. Vokiečio, karo belaisvio įspūdžiai iš Macikų lagerio [interaktyvus]. Prieitis per internetą: <<http://silaine.lt/silaine/vokiecio-karo-belaisvio-ispudziai-is-maciku-lagerio/>>.

<sup>163</sup> ALEKNA, Leonas. Atsiminimai, Šilutės muziejus, Macikų lagerio kaliniai A–M, b. 1; S. Mėlinauskas, Macikai: sugrįžimas atminties takais, p. 92.

sudaro kartais vienas kitam prieštaraujantys elementai, turintys skirtingą reikšmę kiekvienai jas prisimenančiai žmonių grupei.

Po karo Vokietijos Federacinės Respublikos visuomenėje apie karo belaisvių stovyklas ilgą laiką gaubė tyla<sup>164</sup>. Toji tyla buvo tampriai susijusi su Antrojo pasaulinio karo vertinimu – su vokiečių kalte. XX a. 6-ajame dešimtmetyje žiniasklaidoje buvo išsamiai rašoma apie grįžtančius karo belaisvius, tačiau nieko apie pačias stovyklas, kuriose šie žmonės gyveno kone dešimtmetį. Prisiminimai buvo dar gyvi, tačiau beveik visada paliekami asmeniniai sferai, neviešinama. Karas ir visa, kas buvo su juo susiję, turėjo būti užmiršta. Tuo metu daugelis buvo pragmatiškai susitelkę į „atkūrimą“ ir „ekonominių stebuklą“, todėl nebuvo girdėti jokių viešų kritinių pasvarstymų apie tautos pagrindus ir pačių žmonių prisiminimus<sup>165</sup>. Buvo stengiamasi sukurti ramią ir idilišką tikrovę, vengiant nepatogios praeities.

Sovietų Lietuvoje Macikų stovyklos istorija buvo nutylima. 1949 m. SSRS pasirašė konvenciją „Dėl elgesio su karo belaisviais“, kuria įsipareigojo saugoti karo belaisvių kapines ir rūpintis jomis, taip pat, esant galimybei, leisti užsienio šalių atstovams jas aplankyti<sup>166</sup>. Sovietų Sąjungai teko pasistengti, kad pasaulio akyse atrodytų kaip tarptautinius įsipareigojimus sąžiningai vykdanči šalis. Atsižvelgdama į Kremliaus politinį kursą, 1950 m. SSRS MVD vadovybė pradėjo savo ankstesnių darbų peržiūrą. Lietuvos SSR tuomet nuolat gaudavo SSRS MVD užklausas apie mirusių karo belaisvių palaidojimo vietas, jų tvarkymą ir priežiūrą, reikalavimus patikslinti mirusiųjų sąrašus, belaisvių vardus ir pavardes<sup>167</sup>. Tačiau dėl stovyklos istorijos daugiasluoksniškumo ji nebuvo sovietams tinkama atminimo įamžinimo vieta. 1955 m. uždarius lagerį buvo bandyta sunaikinti ir kapines. Buvo parengtas teritorijos „melioravimo“ projektas. Nors šis projektas nebuvo įgyvendintas ir kapinės nebuvo sulygintos, tačiau šioje vietoje ganėsi gyvuliai, važinėjo traktoriai, buvo kelias<sup>168</sup>. XX a. 7-8-ajame dešimtmetyje didžioji dalis stovyklos pastatų buvo sugriauta ir jų vietoje įrengtas pensionas senyviems žmonėms, turintiems psichinę negalią. Sovietmečiu žuvusiems karo belaisviams atminti Macikuose nebuvo pastatyta jokių atminimo ženklų.

Situacija pasikeitė atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Buvo pradėta viešai kalbėti apie Macikų stovyklą, buvusius karo belaisvių lagerius, vėliau – GULAG'o skyrių. 1995 m. Macikų stovykla paskelbta valstybės saugomu istorijos paminklu. 2000 m. čia buvo pastatyta įvairių memorialų, ir

<sup>164</sup> RITTER, Rüdiger. Mokslinis pranešimas „Antrojo pasaulinio karo ir pokario belaisvių stovyklos vokiečių kolektyvinėje atmintyje. Tyrimų apžvalga“. Tarptautinė konferencija „Antrojo pasaulinio karo belaisviai nacių ir sovietų lageriuose 1939–1948 m. 2015 m. gegužės 14–15 d. Prietis per internetą: <[https://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p10\\_rudiger\\_ritter\\_LT.pdf](https://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p10_rudiger_ritter_LT.pdf)>.

<sup>165</sup> RITTER, Rüdiger. Mokslinis pranešimas „Antrojo pasaulinio karo ir pokario belaisvių stovyklos vokiečių kolektyvinėje atmintyje. Tyrimų apžvalga“. Tarptautinė konferencija „Antrojo pasaulinio karo belaisviai nacių ir sovietų lageriuose 1939–1948 m. 2015 m. gegužės 14–15 d.“ Prietis per internetą: <[https://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p10\\_rudiger\\_ritter\\_LT.pdf](https://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p10_rudiger_ritter_LT.pdf)>.

<sup>166</sup> TININIS, Vytautas. Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisvių Macikų lageris 1945–1948 m. In *Macikų mirties namai: Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939–1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015, p. 108.

<sup>167</sup> TININIS, Vytautas. Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisvių Macikų lageris 1945–1948 m. In *Macikų mirties namai: Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939–1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015, p. 108.

<sup>168</sup> TININIS, Vytautas. Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisvių Macikų lageris 1945–1948 m. In *Macikų mirties namai: Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939–1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015, p. 108.

Macikai tam tikra prasme tapo „tarptautine“ vieta. Lietuvoje pradėtos organizuoti konferencijos ir kiti renginiai. Pavyzdžiui, 2015 m. gegužės 14–15 d. Šilutėje vyko tarptautinė konferencija „Antrojo pasaulinio karo belaisviai nacių ir sovietų lageriuose 1939–1948 m.“, kurią vainikavo aukų pagerbimo ceremonija. Buvusių lagerių teritorijoje buvo pasodinta ir įvairių šalių vėliavomis apjuosta magnolija. Ceremonijoje dalyvavo Vokietijos Federacinės Respublikos garbės konsulas Klaipėdoje dr. Arūnas Baublys, Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos viceministras Romas Jarockis, konferencijos dalyviai ir svečiai, Šilutės rajono savivaldybės atstovai, Šilutės 1-osios ir Vydūno gimnazijų moksleiviai, Macikų socialinės globos namų gyventojai<sup>169</sup>. Lagerio atmintis taip pat tapo dalimi Lietuvos atminties politikos apie sovietines represijas: knygos „Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939–1955 metais Šilutės apylinkėse“ pristatyta Lietuvos okupacijos 75-mečiui bei Gedulo ir vilties diena paminėti skirtame renginyje, vykusiame Lietuvos Respublikos Seime ir Gdansko Antrojo pasaulinio karo muziejuje<sup>170</sup>. Kita vertus, Macikų lagerio istorija išnaudojama iškreiptai atminties politikai palaikyti, tarsi būtent tuo tikslu ir atlikti tyrimai. Pasak Teresės Birutės Burauskaitės, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro direktorės, šis lageris įrodo, jog naciai ir sovietai „savo esme yra visiškai giminingi ir būtent šioje vietoje jie atliko pačius brutaliausius veiksmus“<sup>171</sup>.

Lietuvos lenkų sąjunga įamžino Antrojo pasaulinio karo metais Macikų lageryje kalėjusių lenkų atminimą. Remiant Lietuvos lenkų sąjungai, 2005 m. liepos mėn. prasidėjo sumanymo – įamžinti lageryje kalėjusių lenkų atminimą – įgyvendinimas, o tų pačių metų lapkričio 6 d. buvo atidengtas memorialas. Ta proga į Macikus atvyko Lenkijos Respublikos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Lietuvos Respublikoje Janušas Skolimovskis (Janusz Skolimowski) ir jį lydintys asmenys: Lenkijos ambasados Lietuvoje gynybos atašė kapitonas Česlovas Karčevskis (Czeslaw Karczewski), Lenkijos generalinis konsulas Vilniuje Stanislovas Cygnarovskis (Stanislaw Cygnarowski), Lietuvos lenkų sąjungos pirmininkas Michalas Mackevičius (Michal Mackiewicz). Iškilnėse dalyvavo Šilutės rajone gyvenantys lenkai. Tą dieną Macikų kapinėse susirinko daug karo veteranų ir jaunimo. Skambėjo giesmės. Lenkų memorialu tapo didelis ažuolinis kryžius ir paminklinis akmuo su užrašu lenkų ir lietuvių kalbomis, kuris įsiterpė tarp daugelio kitų kapų Macikų miške. Vilniaus kapelionas Darjušas Stančikas (Dariusz Stanczyk) kartu su Šilutės Šventojo Kryžiaus parapijos klebonu Juozu Vaičiumi laikė šventąsias mišias ir pašventino memorialą Macikų kapinėse. Diplomatinio korpuso atstovai, atvykę susitikti su čia gyvenančia lenkų bendruomene, pirmiausia aplanko memorialą, padeda prie jo gėlių.

<sup>169</sup> <http://genocid.lt/centras/lt/2535/a/>

<sup>170</sup> <http://genocid.lt/centras/lt/2535/a/>

<sup>171</sup> JAKUČIONIS, Saulius. Vyriausybė pritarė planui, kaip tvarkyti Macikų lagerio kompleksą [interaktyvus]. 2019 05 22. Prieitis per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vyriausybe-pritare-planui-kaip-tvarkyti-maciku-lagerio-kompleksa.d?id=81246325>>.

2015 m. gegužės 25 d., JAV minint valstybinę Karių atminimo dieną (paskutinį gegužės mėn. pirmadienį), Macikuose lankėsi JAV kariškių ir ambasados delegacija, Lietuvos karinių jūrų pajėgų atstovai. Macikų lagerio kapinėse, prie 1996 m. amerikiečių pastatyto simbolinio paminklo žuvusiems JAV armijos aviacijos korpuso lakūnams atminti, buvo padėtos gėlės<sup>172</sup>. Šis paminklas skirtas atminti visus Macikų belaisvių stovykloje kentėjusius ir žuvusius amerikiečių karius.

## Išvados

1. Išanalizavus nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklose kalėjusių asmenų atsiminimus, galima tvirtinti, kad kalinių sąlygos labai priklausė nuo pokyčių kare. Karo pradžioje, kai vokiečių stovyklų pajėgumas buvo pakankamas, o atsargų buvo užtekčiai, gyvenimo sąlygos buvo geresnės. Vėliau nacistinė Vokietija negalėjo greitai pastatyti karo belaisviams skirtų stovyklų, kurių pakaktų sutalpinti padidėjusį sąjungininkų karių, paimtų belaisviais, skaičių, ir todėl internuotųjų karių gyvenimo sąlygoms suprastėjo. Taigi belaisviai patyrė „dvejopą“ stovyklų valdžios sistemą, kuri suformavo skirtingus atsiminimus.

---

<sup>172</sup> JOKUBAUSKAITĖ, Saulina. Macikuose pagerbti Antrojo pasaulinio karo metu žuvę JAV kariai [interaktyvus. 2015 05 27. Prieitis per internetą: <[http://www.silutesnaujienos.lt/index.php?option=com\\_content&view=article&id=11323:macikuose-pagerbti-antrojo-pasaulinio-karo-metu-uv-jav-kariai&catid=81:naujienos&Itemid=136](http://www.silutesnaujienos.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=11323:macikuose-pagerbti-antrojo-pasaulinio-karo-metu-uv-jav-kariai&catid=81:naujienos&Itemid=136)>.